

GROENLINKS

GroenLinks maakt het verschil

Voor een duurzaam, sociaal en levendig Leiden

Conceptprogramma versie 19 juli 2021

Gemeenteraadsverkiezingen Leiden 2022-
2026

COLOFON

PROGRAMMACOMMISSIE

Anne van Gemst
Edgar van de Burgt
Frank de Jong
Ivo van Spronsen
Joost Schrieks
Maarten van Duijn
Prescillia van Noort
Tijmen Lamers

Voorwoord

- Volgt na vaststelling verkiezingsprogramma -

Inhoud	
Goed wonen	5
<i>We bouwen snel nieuwe woningen</i>	5
<i>We benutten de bestaande (woon)ruimte beter</i>	6
<i>We maken wonen prettig, eerlijk en betaalbaar</i>	7
Natuur in de stad	8
<i>Groen en water verbonden</i>	8
<i>Samen met de stad maken we werk van BiodiverCity Leiden</i>	9
<i>Groen voorbereid op de toekomst</i>	10
<i>Een duurzame, diervriendelijke en gezonde leefstijl</i>	11
Eerlijke Energie	12
<i>Een transitie met en voor alle Leidenars</i>	12
<i>Doortastend kennis opbouwen voor een effectieve transitie</i>	13
<i>Een duurzame transitie van onze woningen en gebouwen</i>	14
Duurzaam bereikbaar	16
<i>Een duurzaam en schoon verkeersnetwerk</i>	16
<i>Fietsers en voetgangers op één</i>	17
<i>We blijven werken aan verbetering van het Openbaar Vervoer</i>	18
<i>De straat wordt voor mensen, natuur en spelende kinderen</i>	18
<i>We maken werk van duurzame bevoorrading</i>	19
<i>Duurzaam vervoer op het water</i>	20
Afval als grondstof	21
<i>Volledig circulair in 2050</i>	21
<i>Leiden investeert in groene banen en kennis</i>	22
<i>We verminderen verkeersoverlast en zorgen voor een schone omgeving</i>	23
Werken aan zekerheid voor alle Leidenars	25
<i>Een zeker inkomen en een einde aan armoede</i>	25
<i>Werken is een recht</i>	26
<i>Werkgelegenheid</i>	27
<i>Gemakkelijk ondernemen</i>	27
<i>Veilig en divers op de werkvloer</i>	28
Goede zorg	29
<i>Toegankelijke zorg</i>	29
<i>Zorg op maat</i>	30
<i>Invloed op zorg</i>	30
Opgroeien in Leiden	32
<i>Hulp voor kinderen die het moeilijk hebben</i>	32
<i>Buiten zijn</i>	33
<i>Leren en Ontwikkelen</i>	33
Sport en Recreatie	35
Kunst, Cultuur en Sfeer	37
<i>Kunst en Cultuur doen we samen</i>	37
<i>Kunst en Cultuur om je te ontwikkelen</i>	38

<i>Kunst en Cultuur voor en door de makers</i>	38
<i>Een levendige historische stad</i>	39
<i>Horeca en nachtleven</i>	40
Vrijheid om jezelf te zijn	41
<i>Anti-discriminatie, anti-racisme en diversiteit</i>	41
<i>LHBTIQ+-emancipatie en -acceptatie</i>	42
<i>Fysieke toegankelijkheid</i>	42
Democratie en Participatie	43
<i>Directe Democratie</i>	43
<i>Participatie in de wijk</i>	44
<i>Een democratische regio</i>	44
<i>Digitale democratie</i>	45
Veiligheid	46
<i>Voorkomen en bestrijden criminaliteit</i>	46
<i>Veilig thuis en veilig op straat</i>	47
<i>Privacy, digitale veiligheid en burgerrechten gewaarborgd</i>	47
Europa en Internationaal	49
Breed begroten met de Leidse Donut	50
De Leidse Donut	52

Goed wonen

Leiden is een geweldige stad om in te wonen. Met haar zichtbare geschiedenis en haar groen en water is Leiden een mooie en diverse stad, die mede dankzij de universiteit ook een grote aantrekkingskracht heeft op studenten en migranten. Toch is goed en betaalbaar wonen voor steeds minder mensen vanzelfsprekend: van studenten tot ouderen en van starters tot mensen met een middeninkomen, overall in de samenleving hebben mensen grote moeite een geschikt huis te vinden.

Iedereen heeft recht op een passend dak boven zijn of haar hoofd. We zetten ons ervoor in dat Leiden een inclusieve stad blijft waar ook voor mensen met een kleine beurs voldoende mogelijkheden hebben. Zowel de binnenstad als de groene buitenwijken moeten betaalbaar zijn voor alle Leidenaars. Wij bevorderen dat zowel bestaande woningen als nieuwbouwprojecten zo duurzaam mogelijk worden, zodat we bij de toename van woningen tegelijkertijd verbeteringen aan de kwaliteit van onze omgeving en het milieu tot stand brengen.

De huidige situatie op de woningmarkt is niet eerlijk en voedt bovendien de maatschappelijke ongelijkheid. We willen speculatie met woonruimte tegengaan en we willen door gemengde wijken te creëren de kanselijkheid en de sociale verbondenheid in de stad vergroten.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

-... is het percentage te bouwen sociale huurwoningen van 20% naar 30% verhoogd. Dit levert tot 2030 ongeveer 1000 nieuwe sociale huurwoningen op.

-... hebben we gezorgd dat de woningnood onder studenten hoog op de agenda staat, met bijna 3000 nieuwe studentenwoningen in de planning en innovatieve pilots om studenten bij hospita's en gastgezinnen te huisvesten in ongebruikte kamers.

-... is de positie van huurders in Leiden verbeterd. Onder andere door het instellen van een huurteam ingesteld dat huurders bij misstanden kan bijstaan of namens hen een zaak bij de huurcommissie kan voorleggen, en inzet om een einde te maken aan hoge inkomenseisen in middenhuur.

-... worden bouwproject aangeprezen om wijken te vergroenen, en leveren ontwikkelaars een grotere bijdrage aan investeringen in de stad die nodig zijn voor toekomstige bewoners.

We bouwen snel nieuwe woningen

In Leiden is het woningaanbod krap en het sluit vaak niet aan op de vraag. Hierdoor is huren vaak duur en is een koopwoning voor te veel Leidenaars niet meer te betalen. Krapte van op de huurmarkt leidt ook te vaak tot misstanden zoals te hoge huurprijs en slecht onderhoud. Daarom bouwen we tot 2030 ruim 8500 woningen om de tekorten tegen te gaan. We transformeren kantoren en leegstaande gebouwen naar woningen. Hierbij stellen we eisen aan betaalbaarheid, duurzaamheid en grootte zodat het aanbod beter aansluit op de behoefte.

1. Bij nieuwbouwprojecten wordt stadsbreed minimaal 35% van de woningen gereguleerde sociale huur¹, waarvan een substantieel deel goedkoop of betaalbaar² is. Deze woningen worden bij voorkeur verhuurd door woningcorporaties, die de woningen niet uitponden en zich verantwoordelijk voelen voor de leefbaarheid in de buurt. Ook zetten we in op meer middenhuur³.

¹ Gereguleerde sociale huur: met een (kale) huur van maximaal € 752,33 euro per maand.

² Goedkope en betaalbare huur: goedkope huur heeft een huur van maximaal € 442,46 euro, betaalbare huur tot maximaal € 633,25 euro per maand.

³ Vrije sector huurwoningen met een huurprijs tussen de € 752,33 en € 1000 euro per maand.

2. Om de wachttijden voor een sociale huurwoning te verminderen bouwt Leiden 3500 nieuwe sociale huurwoningen voor 2030. Bovendien maken we bindende afspraken over de sociale woningbouwproductie in regionaal verband.
3. We zetten extra in op het bouwen van woningen voor studenten. Voor de komende jaren staat de bouw van 2700 studentenwoningen op de planning.
4. We willen dat de verkoop van sociale huurwoningen van woningcorporaties stopt. Voor de sloop van woningen moeten nieuwe sociale huurwoningen in de plaats komen. Ook zorgen we voor meer mogelijkheden voor huurders om door te stromen, door ook aandacht geven aan het ontbrekend aanbod net boven grenzen voor sociale huur, en door bij nieuwbouw en herstructurering te letten op voldoende aanbod van goedkopere koopwoningen.
5. We willen dat buurten en wijken een fijne mix van Leidenaars vormen, daarom bevorderen we in buurten een mix aan woningtypes in verschillende prijssegmenten.
6. Leiden heeft meer plek om woningen toe te voegen dan op het eerste gezicht lijkt. We benutten leegstaande panden en transformeren deze tot woonruimte. We (ver)bouwen creatief in de stad op plekken waar nog ruimte is, bijvoorbeeld door optoppen en verdichten van de buurt. Voorwaarde voor deze 'inbreiding' is wel dat de openbare ruimte verbeterd wordt door toevoeging van voldoende groen en natuur rond, aan, in en op nieuwe gebouwen.
7. Om meer woningen te realiseren gaan we (ook) de hoogte is. Deze hoogbouw passen we leefbaar en duurzaam in. Vergroening, verduurzaming, en duurzame mobiliteit en hogere omgevingskwaliteit zijn voor ons hierbij belangrijke randvoorwaarden.
8. Voor de sociale samenhang in de stad zijn gemengde wijken van groot belang. Daarom bouwen we nieuwe sociale huurwoningen overal in de stad en niet alleen in wijken met al veel sociale huurwoningen.
9. Gezien de bouwopgave in Leiden, het beperkte grondgebied en de verwachte Omgevingswet onderzoeken we op welke manier de gemeente het beste vorm geeft aan strategisch en actief grondbeleid.

We benutten de bestaande (woon)ruimte beter

Leiden heeft beperkte mogelijkheden voor nieuwbouw, en tegelijkertijd neemt de dichtheid van bewoning af. Bij het realiseren van nieuwe woningen moet de gemeente ook kijken naar mogelijkheden om bestaande woningen aan te passen aan de vraag, bijvoorbeeld door deze te splitsen of op te toppen. We kijken bij het realiseren van nieuwe woningen ook altijd naar mogelijkheden om bestaande woningen aan te passen aan de huidige vraag, door deze bijvoorbeeld te splitsen of op te toppen, zodat buurten levendiger worden.

10. We stimuleren samen wonen waardoor we woningen die er al zijn beter kunnen benutten. Met het project Onder de Pannen willen we Leidenaars die groot wonen verleiden om tijdelijk een kamer te verhuren aan een stadsgenoot die snel een woonplek nodig heeft, bijvoorbeeld door verlies van werk of als gevolg van een scheiding. We starten eenzelfde project, genaamd Kamers met Aandacht, dat op een vergelijkbare manier jongeren in een kwetsbare positie helpt. Belemmerende regelgeving zoals de toepassing van de kostendelersnorm stellen we daarvoor buiten werking.
11. Samen met woningcorporaties zoeken we naar meer creatieve mogelijkheden voor gemengd wonen-concepten, waarbij verschillende groepen Leidenaars samenwonen. Denk aan studenten en ouderen, of arbeidsmigranten met andere spoedzoekers op de woningmarkt.
12. We verleiden mensen op leeftijd die in grote woningen wonen om door te verhuizen naar kleinere woningen, waardoor deze woningen door andere groepen worden kunnen worden benut. We bouwen aantrekkelijke levensloopbestendige woningen in de eigen wijk voor hen, en zetten verhuiscoaches, seniorenmakelaars, en huurgewenning in om de verhuizing te vergemakkelijken.

13. Jongeren en alleenstaanden hebben veelal behoefte aan kleine, goedkope woningen. Het aanbod hiervan is nu niet toereikend. GroenLinks wil onderzoeken hoe we het huidige woningaanbod ook voor hen geschikt kunnen maken. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijkheden en plaatsen van tijdelijke en flexibele woningen, zoals tiny houses.
14. Woongroepen en wooncoöperaties kunnen een efficiënte manier zijn om met beperkte ruimte om te gaan en tegelijk sociale verbondenheid te creëren. Ook kan er behoefte ontstaan aan meergeneratiewoningen en mantelzorgwoningen. GroenLinks wil dat de gemeente met initiatiefnemers van deze woonvormen meedenkt.

We maken wonen prettig, eerlijk en betaalbaar

Wonen is een recht en de basis voor een fijn leven. Eerlijk en betaalbaar wonen is daarom van groot belang. Wij stellen paal en perk aan de misstanden door het huidige woningtekort en het machtsverschil tussen huurder, verhuurder en belegger dat daar een gevolg van is. Dat doen we door huurders te voorzien van hulp bij het behalen van hun (woon)recht. Het opkopen van woningen door beleggers op zoek naar winst willen we tegengaan.

15. Leiden zorgt met haar stadspartners en de regio voor voldoende woningen voor mensen die met spoed een huis zoeken, zoals statushouders, mensen die uitstromen uit de maatschappelijke opvang en het beschermd en andere urgente woningzoekenden, zodat niemand op straat staat.
16. Wij vinden dat de Universiteit Leiden haar verantwoordelijkheid meer moet nemen bij het huisvesten van studenten en academische expats, bijvoorbeeld door bij werving van (internationale) studenten rekening te houden met huisvestingscapaciteit.
17. Verkamering geeft ruimte aan studenten en andere kamerbewoners, maar leidt ook vaak tot misstanden. Om overlast in de buurt en uitbuiting van huurders tegen te gaan, houden we verhuurders aan de vergunningssystemen voor woningvorming, verkamering en onttrekking van woonruimte. Op deze manier zorgen we voor goed aanbod en voor goede kwaliteit van de woonruimte. Kamers die hierdoor verloren gaan, compenseren we in de bouw van nieuwe studentenwoningen.
18. Het huurteam, dat recent van start is gegaan, zetten we in als laagdrempelig meldpunt voor misstanden of conflicten met verhuurders.
19. Starters op de woningmarkt hebben het moeilijk. Zij concurreren met beleggers wanneer ze een betaalbaar huis willen kopen en moeten vaak hoge huren betalen in de vrije sector. Om hen een eerlijke kans te geven op de woningmarkt, nemen we maatregelen die dat bevorderen, zoals de introductie van een zelfbewoningsplicht of verhuurdervergunning die alleen wordt afgegeven als verhuurders zich houden aan het puntenstelsel voor de huurprijzen.
20. Discriminatie op de woningmarkt bestrijden we actief door inzet van het huurteam, het introduceren van een verhuurdervergunning en naming en shaming van discriminerende verhuurders en makelaars.
21. Toeristische verhuur van woonruimte wordt aan een redelijk maximum verbonden, zodat we voorkomen dat woningen langdurig als woonruimte aan de markt worden onttrokken.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met andere hoofdstukken. Zo hebben de plannen uit het hoofdstuk Eerlijke Energie betrekking op de verduurzaming van de woningen..

Natuur in de stad

Leiden ligt op een waardevolle plek voor de natuur: langs de oevers van de Oude Rijn, vlakbij de Hollandse Duinen, naast de Hollandse cultuurlandschappen in het Groene Hart en de Bollenstreek en in een uitgebreid waternetwerk met onze vele grachten die verbonden zijn met onder andere de Kagerplassen en de Vlietlanden. Maar ook in onze regio staan de natuur en de biodiversiteit⁴ onder druk en merken we de gevolgen van klimaatverandering. En dat terwijl groen in de stad ons juist zo veel oplevert: het is goed voor onze fysieke en mentale gezondheid, het helpt tegen de toenemende wateroverlast en extreme hitte, het kan zorgen voor een betere luchtkwaliteit en daarnaast draagt het bij aan het halen van de klimaatdoelstellingen.

Daarom zijn, met GroenLinks in het college, vergroening en biodiversiteit de afgelopen jaren Leidse beleidsprioriteiten geworden. Met grootschalige projecten, zoals het volledig nieuwe Lakenpark en duizenden vierkante meters groen in de wijken, en kleinere projecten op straatniveau, samen met de direct omwonenden. Samen met de stad zijn onder andere vele boomspiegels, geveltuintjes en het Singelpark gerealiseerd. Op deze succesvolle lijn gaan we natuurlijk door, met als doel om elke straat te vergroenen, parken zo dicht mogelijk bij elke voordeur te hebben en om samen met kennisinstututen als Naturalis dé biodiversiteitsstad te worden.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

-...is het aantal gemeentelijke bomen toegenomen. Na een jarenlange afname onder vorige colleges, komen er nu weer honderden bomen bij, dankzij de aanleg van nieuwe parken en vergroening van de wijken.

-... kan het hele rondje Singelpark worden gewandeld, dankzij de aanleg van de Singelparkbruggen. Veel parkdelen zijn opgeknapt, de biodiversiteit is flink vergroot en vele nieuw bomen geplant. Met het Lakenpark is er zelfs een nieuw park in het centrum bijgekomen.

-... is er een Stadsecoloog benoemd die helpt de wetenschappelijke kennis van stedelijke biodiversiteit onderdeel te maken van het gemeentelijke beleid.

- ...worden 8 wijken volledig klimaatbestendig ingericht, met meer bomen, meer open water en duizenden vierkante meters extra groen.

-...krijgen stadsdieren volop de ruimte, dankzij de aanleg van o.m. vele bijenlinten, nestkasten, natuurvriendelijke oevers, ecologische berm en diervriendelijke verlichting.

Groen en water verbonden

Voor ontspanning, sport en andere recreatie is het fijn als de groene stroken zo veel mogelijk met elkaar verbonden zijn, en dicht bij huis bereikbaar. Daarnaast hebben de verschillende soorten ook netwerken nodig om zich te kunnen verspreiden - en zo als soorten gemeenschap te overleven op een gezonde manier. Maar elke soort leeft op een andere schaal en ervaart andere hindernissen: vogels, vissen, bloemen of bijen hebben bijvoorbeeld hele verschillende behoeftes. Daarom werken we aan biodiverse natuurnetwerken op zo veel mogelijk schalen: via parken, wegbermen, onder en langs het water en op daken. Daarnaast brengen we in kaart waar de knelpunten voor soorten liggen.

1. Iedereen heeft recht op groen: we werken toe naar een gemeente waar iedere inwoner binnen circa vijf minuten lopen vanaf de voordeur een (wijk)park kan bereiken om te ontspannen en te bewegen.

⁴ Biodiversiteit: dat is zowel het aantal verschillende soorten, als de verschillen binnen soorten. Naast een klimaatcrisis is er ook een internationale biodiversiteitscrisis. Een grote biodiversiteit is ook heel goed voor mensen, zo levert het ons bijvoorbeeld meer voedsel en is het goed voor onze gezondheid.

2. De nieuwe Leidse groene hoofdstructuur⁵ wordt uitgebreid met ten minste één nieuw park zodat alle parken door groene stroken en water worden verbonden. Deze structuur krijgt samen met de belangrijkste parken een permanente beschermde status. Daarnaast sluiten we dit netwerk zo veel mogelijk aan op de groene gebieden in onze buurgemeenten.
3. We bouwen verder aan het Singelpark. Nu fase 1 klaar is, gaan we volop aan de slag met fase 2: een groene Jan van Houtkade, een levendig Veerplein en nieuwe projecten op de buitensingels. Daarnaast verbinden we het Singelpark met de wijken om het centrum.
4. Naast een groene hoofdstructuur krijgt Leiden een blauwe hoofdstructuur (water). Hier gaan we voor versterking en monitoring van de biodiversiteit in en rondom het water, bijvoorbeeld door natuurinclusieve kades en drijvende nestgelegenheden. Ook sluiten we in zoveel mogelijk wijken sloten en vijvers aan op doorlopende waterwegen.
5. Leiden gaat voldoen aan de Europese regels voor schoon water. Dat is zowel goed voor de soorten in het water als de gezondheid van de Leidenaars.
6. Ook in de hoogte breiden we het groene netwerk uit, onder andere door natuurinclusief⁶ te bouwen met het nieuwe puntensysteem daarvoor. We passen deze overal toe en verplichten dit ook voor ontwikkelaars. Daarmee realiseren we bijvoorbeeld groene daken en nestgelegenheden. Zo zorgen we voor groen en ruimte voor vogels, insecten en vleermuizen.
7. Samen met de stadsecoloog voeren we de plannen uit om de in kaart gebrachte knelpunten voor de soorten in Leiden aan te pakken en de biodiversiteit te verhogen. Daarbij wordt rekening gehouden met zowel de groene netwerken als de waterwegen en de meer bebouwde omgeving.

Samen met de stad maken we werk van BiodiverCity Leiden

Leiden is onlangs benoemd tot één van de tien Europese BiodiverCities, mede dankzij alle projecten die samen met bewoners zijn opgezet via het programma Samen aan de Slag⁷, en door de aanwezigheid van kennisinstituten als Naturalis en de Universiteit Leiden. We willen met deze titel dé biodiversiteitsstad worden, zowel door onder andere samen met de buurtbewoners straten te vergroenen als door kennis over stedelijke biodiversiteit te vergroten. Tijdens afgelopen jaren is er een ook succesvolle wijkaanpak om Leiden wijk voor wijk duurzaam en klimaatbestendig in te richten gestart in wijken als het Noorderkwartier, het Houtkwartier, de Professorenwijk en de Gasthuiswijk, hier gaan we dan ook mee door. Daarnaast gaat het college door met de jaarlijkse rapportage over het toevoegen van groen in de stad.

8. Elke Leidenaar die dat wil, krijgt een boom of struik cadeau van de gemeente. Zo maken we samen de stad groen.
9. We blijven samen met bewoners, verenigingen en bedrijven aan de slag om samen onze leefomgeving groen en leefbaar in te richten. Daarom reserveren we extra budget voor het programma Samen aan de Slag, breiden we de mogelijkheden voor groene initiatieven van bewoners uit en zetten de wijkaanpak van het wijk voor wijk combineren van vergroening met klimaatadaptatie en verduurzaming door.
10. Maatschappelijke waarde en groen worden leidende principes in de lokale Omgevingsvisie en bij gemeentelijke aanbestedingen. We vergroten zo de biodiversiteit, beschermen dierenwelzijn en gaan verdroging van de bodem tegen.

⁵ Hoofdstructuur (groen/blauw): De hoofdstructuren zijn netwerken van natuur in verbonden parken en/of natuurlijke oevers langs het water die ervoor zorgen dat kwetsbare soorten makkelijke kunnen overleven door de leefgebieden te verbinden. Daarnaast levert het aantrekkelijke groene routes op voor Leidenaars.

⁶ Natuurinclusief bouwen: Bouwen en tegelijkertijd in, op en rondom de bouw ruimte voor dieren en planten toevoegen. De checklist natuurinclusief bouwen is naar voorbeeld van de gemeente Nijmegen.

⁷ Samen aan de Slag: Met het project Samen aan de Slag heeft de gemeente Leiden samen met heel veel Leidenaars afspraken gemaakt waarin mensen zelf, of samen met buurtgenoten en/of de gemeente de eigen omgeving vergroenen of op een andere manier prettiger te maken.

11. De totale hoeveelheid van bomen en struiken in de stad wordt komende collegeperiode in elke wijk uitgebreid. De groene oppervlakte laten we onder andere toenemen door parkeerplaatsen op te heffen, het aanleggen van Tiny Forests en door initiatieven van bewoners te ondersteunen.
12. Iedere renovatie of aanpassing in de openbare ruimte levert méér groen, biodiversiteit en klimaatbestendigheid op. Met andere woorden: elke aanpassing moet onze gemeente óók groener maken. Daarvoor voeren we voor alle renovaties een groene checklist en een watertoets in. Hier betrekken we burgerinitiatieven bij, zoals de Bomenbond, het Groene Ideecafé en het Leidse Waterambacht.
13. Vogels, vlinders, bijen en andere insecten zijn van groot belang voor onze leefomgeving. We houden daarom rekening met biodiversiteit bij het beheer van openbaar groen. Onze parken, bermen en andere groene plekken worden daarom verzorgd en aangelegd volgens de principes van ecologisch beheer.
14. We zorgen voor meer variatie in het groen in de stad. In parken en plantsoenen plaatsen we veel verschillende inheemse planten, bomen en struiken, en we zorgen voor schuilplaatsen voor dieren. Ook houden we rekening met de ecologische kwaliteit van de bodem.
15. Spontane natuur is essentieel voor de kwaliteit en het aanpassingsvermogen van lokale soorten. Daarom bieden we hiervoor ruimte op tijdelijke bouwkvelds, in bermen en op daken.
16. Maaien is niet per sé slecht voor de biodiversiteit, maar dan moet het niet (te) veel en (te) vaak gebeuren. Daarom gaan we ons houden aan de richtlijnen van de Kleurkeur⁸ voor goed maaibeheer van De Vlinderstichting.
17. Er komt een actieplan voor de bestrijding van invasieve exoten⁹. We doen dit op een duurzame manier.

Groen voorbereid op de toekomst

Vergroening, en minder verstening, kan helpen bij het verminderen van de steeds extremere hitte in de zomer, bij het verwerken van steeds extremere regenbuien en het opslaan van water tegen de droogte, ofwel bij klimaatadaptatie. Daarnaast kan regenwater in het groen, en in waterwegen en waterpleintjes¹⁰ worden opgevangen in plaats van dat het via het riool bij extreme buien moeilijk te verwerken is. Dat is meteen ook goed voor de biodiversiteit. Daarnaast bereiden we de jeugd goed voor op de toekomst door goede natuur,- en milieueducatie aan te bieden.

18. We gaan door met de succesvolle aanpak voor duurzame wijken. Zo zorgen we dat Leiden goed voorbereid is op de gevolgen van klimaatverandering, zoals stortbuien, droogte en hittestress. Op basis van klimaatstresstesten richten we wijken helemaal klimaatbestendig in. Hier betrekken we de bewoners bij. Zo ontwerpen we samen groenere wijken die nú prettiger worden om in te wonen én in de toekomst, voor de generaties na ons, nog steeds goed leefbaar zijn.
19. We koppelen steeds meer regenwater af van het riool en experimenteren met het doorspoelen van toiletten met regenwater. Extra opslagmogelijkheden zoals in waterpleinen, wadi's¹¹, groene daken en nieuwe grachten -bijvoorbeeld historische grachten die nu gedempt zijn zoals het Kort Rapenburg- kunnen helpen bij de verwerking van water, en dragen bij aan de biodiversiteit.
20. We stimuleren het vergroenen van tuinen. Naast dat iedereen die dat wil een geschikte boom of struik van de gemeente krijgt, geven we vervolg aan de actie 'tegel eruit, plantje erin', en stellen we adviezen en campagnes beschikbaar voor een natuurvriendelijke inrichting. Daarnaast stimuleren we de aanschaf van een regenton door subsidie.

⁸ Kleurkeur: Keurmerk voor goed maaibeheer van bermen en andere groenstroken

⁹ Invasieve exoten: Niet inheemse soorten die schade aanrichten aan gebouwen, infrastructuur of andere soorten.

¹⁰ Waterplein: Combineert de opslag van water met ruimte om te zitten, spelen of sporten in de stad.

¹¹ Wadi: is een met grond en zand gevulde greppel of sloot, die water zowel kan vasthouden als laten doordringen in de grond.

21. We bieden alle scholen actief aan om gebruik te maken van natuur- en milieueducatie en van natuurwerkdagen. Gemeenschappelijk groen, zoals de nieuwe Tiny Forests¹², kunnen hiervoor gebruikt worden. Ons doelen zijn dat elke school ruimte heeft voor natuureducatie en schooltuinen en dat de omgeving en de pleinen van scholen zo veel mogelijk groen worden ingericht.

Een duurzame, diervriendelijke en gezonde leefstijl

De belangrijkste impact van Leiden op de biodiversiteit en de natuur ligt waarschijnlijk op de hoeveelheid grond die nodig is om ons van voedsel en spullen te voorzien. Hoewel daarin niet alles binnen de directe macht van de gemeente ligt willen we met name zorgen voor een meer mogelijkheden voor lokale duurzame landbouw in zogenaamde korte ketens en vormen van stadslandbouw zoals Het Zoete Land en de volkstuinten. Daarnaast maken we werk van dierenwelzijn in Leiden.

22. Met lokale partners als (sport)scholen, gezondheidscentra, winkeliers, marktverkopers en boeren stellen we een lokale voedselstrategie op die gezonde eetgewoonten bevordert en het aanbod van vers en gezond lokaal voedsel stimuleert. We ondersteunen buurtmoestuinen, stadslandbouw¹³, voedselcoöperaties¹⁴ en de deelname daaraan van kwetsbare groepen. De gemeente geeft in haar eigen kantine het goede voorbeeld.
23. We stimuleren verkoop van biologische lokale landbouwproducten in bijvoorbeeld marktkraampjes. Met de regio willen we een Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw¹⁵ sluiten, in Leiden bieden we ruimte voor de verkoop.
24. We creëren rondom publieke functies zoals scholen en ziekenhuizen locaties voor eetbaar groen zoals fruitbomen.
25. Diervriendelijke initiatieven zoals asielen, imkers, Kat uit de Gracht en de Egelopvang juichen we van harte toe en moedigen we aan in hun werk. We werken samen en bieden waar gewenst en mogelijk ondersteuning.
26. Overlast door dieren wordt aangepakt op een manier die de dieren zo min mogelijk last bezorgd. We maken daarbij gebruik van natuurlijke hulpmiddelen. Preventie en voorlichting zijn hierbij essentieel.
27. GroenLinks is tegen het gebruik van dieren als vermaak zoals in circussen, op dierenbeurzen en bij dierentoonstellingen. Kinderboerderijen en maneges voldoen aan normen van Boeren Met Beleid en het Paardenbesluit van de Dierenbescherming, dus deze kunnen blijven.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met andere hoofdstukken. In de hoofdstukken verkeer, energie en circulaire economie wordt bijvoorbeeld ook meer ruimte voor een schone en groene omgeving gecreëerd.

¹² Tiny Forest: Ook wel een minibos - Een project van natuurvereniging IVN om kleine bosjes met inheemse soorten dicht op elkaar te zetten en zo o.a. de biodiversiteit te vergroten.

¹³ Stadslandbouw: Denk aan moestuinen en kweektafels, van verse groenten, fruit en kruiden op daken, terrassen en balkons.

¹⁴ Voedselcoöperaties: Organisaties waarin producenten, winkeliers en klanten samen zorgen voor duurzame en eerlijke voedingsmiddelen.

¹⁵ Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw: Een afspraak met in ieder geval gemeenten en boeren met als doel de omslag naar een landbouwvorm die zowel voedsel produceert als de omgeving versterkt. Leiden zou kunnen bijdragen door plek op verkooplocaties zoals markten beschikbaar te stellen.

Eerlijke Energie

De energietransitie¹⁶ is de grootste maatschappelijke en politieke uitdaging van onze tijd. Het tegengaan van de opwarming van de aarde vraagt al onze daadkracht, creativiteit en wil tot samenwerking. Wachten kan niet meer: we moeten nú de handen uit de mouwen steken. Ook de inzet van Leiden is daarbij onmisbaar. Samen met Leidenaars kunnen we verduurzaming echt in de praktijk brengen. We leggen daarbij de rekening niet bij mensen in de meest kwetsbare posities maar zorgen juist dat iedereen kan meeprofiteren van de kansen van de energietransitie.

We willen uiterlijk vanaf 2045 klimaatpositief¹⁷ en dus ook fossielvrij¹⁸ zijn, om de afgesproken doelstellingen van maximaal 1.5 graden opwarming van Parijs¹⁹ te halen. Daarnaast willen we strengere tussentijdse doelen in 2030: een minimale vermindering van 65% CO²-uitstoot ten opzichte van 1990, tenminste een kwart van de woningen aardgasvrij, en tenminste 80% van de elektriciteit afkomstig van hernieuwbare bronnen. Dit zijn stevige maar haalbare doelen.

In Leiden hebben we een aantal extra uitdagingen. De grote oude binnenstad heeft veel moeilijk te isoleren monumentale panden, we hebben maar een kleine hoeveelheid ruimte om energie op te wekken en we zijn afhankelijk van samenwerking met de rest van de regio. Dit zorgt dat we harder moeten werken om onze doelen te halen. GroenLinks zorgt ervoor dat klimaat en duurzaamheid in Leiden bovenaan de politieke agenda staan. Wij willen dat de energietransitie duurzaam en eerlijk verloopt en samen met onze bewoners wordt vormgegeven en uitgevoerd.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

- ... Is ten opzichte van 2015 in Leiden de CO²-uitstoot met 13% verminderd en het aandeel hernieuwbare energie verdubbeld - onder andere door bijna 4 keer zoveel zonne-energie.
- ...is de positie van lokale energiecoöperaties versterkt door voor hen een volwaardige plek te geven in het ontwerpen en realiseren van een open regionaal energiesysteem.
- ...Is een duurzaamheidsdashboard opgezet waarin wordt bijgehouden of de gemeente op koers ligt.
- ...is energieneutraal²⁰ bouwen een van de prioriteiten geworden bij nieuwbouw.

Een transitie met en voor alle Leidenaars

Om de energietransitie succesvol vorm te geven is het belangrijk dat we zo veel mogelijk samen met de inwoners van de wijken doen. Dat betekent bijvoorbeeld dat we helder en zo tijdig mogelijk communiceren over de plannen, met heldere kaders inwoners laten meebeslissen, en ervoor zorgen dat mensen in de meest kwetsbare posities extra kunnen profiteren van verduurzaming. Zo creëren we draagvlak en kunnen mensen zich voorbereiden op, en alvast bijdragen aan de veranderingen en vloeien de energieopbrengsten terug naar de Leidenaars.

1. We grijpen de energietransitie aan om fors in wijken te investeren. De financiële en sociale risico's leggen we niet bij de mensen in een kwetsbare financiële positie maar zo veel mogelijk bij winstgevende bedrijven of bij de gemeente en haar partners.

¹⁶ Energietransitie: De omslag van gebruik van fossiele / uitputtelijke energiebronnen (gas, kolen etc.) naar duurzame bronnen als wind en zon.

¹⁷ Klimaatpositief: Naast dat we geen negatieve bijdragen meer leveren aan het klimaat, zorgen we voor positieve bijdragen zoals meer bomen.

¹⁸ Fossielvrij: Zonder de fossiele energiebronnen: aardolie, aardgas, steenkool en bruinkool.

¹⁹ Klimaatdoelen Parijs: Bij het Parijs-akkoord is afgesproken om wereldwijd in ieder geval maatregelen te nemen voor maximaal 2 graden opwarming, maar dat met name rijkere landen zoals Nederland in hun bijdragen richten op 1.5 graden. Daarvoor is berekend dat klimaatneutraal in 2045 in plaats van de landelijke doelstelling van 2050 nodig is.

²⁰ Energieneutraal: Kenmerk van een energieneutraal huis is dat de energie die wordt gebruikt in balans is met de energie die het huis zelf opwekt.

2. Inwoners, bedrijven en woningcorporaties worden betrokken bij plannen in hun wijk, onder andere door ze zo ruim mogelijk van tevoren met campagnes en voorlichting in de openbare ruimte op de hoogte te stellen. We maken het daarbij zo makkelijk en goedkoop mogelijk om zelf al stappen te ondernemen die de gemeentelijke plannen kunnen versterken.
3. Inwoners gaan een centrale rol spelen in de lokale energietransitie. We rollen de rode loper uit voor lokale energiecoöperaties²¹ en warmteschappen²², waar mogelijk gecombineerd met woningcorporaties of VVE's. Iedere Leidenaar krijgt de kans om lid te worden van een energiecoöperatie, voor mensen met een laag inkomen wordt dit (mede) gefinancierd door de gemeente.
4. Inwoners met een kleine beurs worden koplopers in energiebesparing. Van energiecoaches krijgen zij gratis advies en hulpmiddelen (tochtstrips, ledlampen, radiatorfolie etc.). Door mensen zonder baan tot energiecoach op te leiden vangen we drie vliegen in één klap: mensen verbruiken minder energie, de energierekening gaat omlaag én de werkloosheid loopt terug.
5. Ook mensen die in een flat/appartement wonen of een woning huren krijgen de mogelijkheid om in hun directe omgeving te investeren in duurzame energie. De gemeente ondersteunt bewonersinitiatieven en stelt samen met bijvoorbeeld scholen en ziekenhuizen daken, geluidsschermen en grond beschikbaar.
6. We scherpen de prestatieafspraken²³ met woningcorporaties aan: onder andere over minimale energielabels, het percentage energieneutrale woningen en woningen met zonnepanelen.
7. We verlenen alleen medewerking aan zonne- en windprojecten die aan onze groene en sociale voorwaarden voldoen. Zo zorgen we dat de gemeenschap financieel mee profiteert en dat de omliggende natuur wordt verbeterd.
8. We zorgen dat bedrijven meedoen in de energietransitie. We zijn streng als het gaat om naleving van de Wet Milieubeheer²⁴. Tegelijkertijd helpen we kleine en middelgrote bedrijven (MKB) actief om besparende maatregelen door te voeren.
9. Als gemeente hebben we een voorbeeldfunctie. We gaan daarom voor maximale CO₂-besparing binnen onze eigen organisatie. We gebruiken groene stroom en leggen zonnepanelen op al onze daken die van scholen, sportvoorzieningen en andere publieke gebouwen. Ook zetten we ons actief in voor verduurzaming bij leveranciers, onderaannemers en andere partijen waar de gemeente zaken mee doet. Om ervoor te zorgen dat deze beloften niet vrijblijvend zijn laten we ons certificeren.

Doortastend kennis opbouwen voor een effectieve transitie

De energietransitie vraagt daadkracht, maar tegelijkertijd willen we er ook voor zorgen dat we op tijd kunnen stoppen met projecten die niet goed werken – en aan de andere kant geslaagde projecten verder uitbouwen – en ervoor zorgen dat we niet steeds het wiel hoeven uit te vinden in Leiden. Het huidige college met GroenLinks heeft daarom al besloten een duurzaamheidsdashboard te starten waarmee mensen van binnen en buiten Leiden kunnen inzien hoe het gaat en waar we van kunnen leren.

10. We vertalen de energiedoelstellingen - o.a. dat we uiterlijk 2045 klimaatpositief zijn - naar bindende gemeentelijke doelen per jaar en per collegeperiode: voor zowel energiereductie, als opwekking duurzame elektriciteit en warmte.

²¹ Energiecoöperatie: Een samenwerking tussen burgers om samen zelf lokaal duurzame energie op te wekken, dat kan zowel gaan om wind- en zonne-energie als warmte.

²² Warmteschappen: Een juridische status voor bewoners die gezamenlijk de rol van een warmtebedrijf kunnen gaan innemen, zonder winstoogmerk.

²³ Prestatieafspraken woningcorporaties: Afspraken tussen de gemeente en de woningcorporaties waarin onder andere duurzaamheid kan worden meegenomen. In 2025 maken partijen weer nieuwe afspraken.

²⁴ Wet Milieubeheer: Wet die binnenkort opgaat in de Omgevingswet waarin bijvoorbeeld regels staan om vervuiling te voorkomen

11. Ook voor grote nieuwe energieprojecten worden van tevoren doelen bepaald en wordt de voortgang geëvalueerd. Daardoor kunnen we er beter voor zorgen dat we de doelen daadwerkelijk halen, en beter leren van wat het beste werkt.
12. De oplossing voor de warmte- en energietransitie ligt meer in het koppelen van verschillende lokale initiatieven dan in het uitrollen van één oplossing voor de hele regio. Door, met lokaal eigenaarschap, op verschillende plekken te werken met verschillende energie- en warmteoplossingen en deze in een open systeem te koppelen, ontwikkel je kennis en betrokkenheid en zorg je voor de beste oplossing op maat.
13. We kunnen alleen met de hele regio klimaatpositief worden. Daarom pleiten we ervoor om de Regionale Energiestrategie²⁵ (RES) met de regio Holland-Rijnland te laten aansluiten bij onze ambities. Daarvoor willen we samen met de andere gemeenten een regionale klimaatwet²⁶ met bindende afspraken opstellen.
14. Verschillende partijen en projecten van gemeenten kunnen het beste werken als grote veranderingen op elkaar worden afgestemd. Zo kunnen woningcorporaties, grote bedrijven, onderwijsinstellingen en verschillende afdelingen van de gemeente besparen en meer bereiken. Daarom maken we wijkagenda's die met behulp van de input van de wijk samen met de belangrijkste partijen in die wijk worden opgesteld en afgestemd.

Een duurzame transitie van onze woningen en gebouwen

De grootste opgave in Leiden is het energieneutraal, of positief maken van de bebouwing. Daarvoor kunnen we in alle wijken meteen aan de slag om zo veel mogelijk energieverstopping tegen te gaan door betere isolatie. Voor elektriciteitsopwekking zetten we de prioriteit op zonne-energie van daken – de rest doen we met de regio. Daarnaast zijn we voor de warmtevoorziening afhankelijk van wat er gebeurt met de Zuid-Hollandse warmterotonde en de landelijke warmtewet. Tegelijkertijd zien we ook grote kansen in de verduurzaming van warmte uit bijvoorbeeld grachtwater (aquathermie).

15. Nieuwbouw wordt altijd aardgasvrij en zo veel als mogelijk energieneutraal of zelfs positief gebouwd.
16. Isolatie van bestaande woningen en andere gebouwen met lage energielabels, die veel in de binnenstad en oudere wijken voorkomen, kan het beste zo snel mogelijk beginnen. Daarom stellen we actieplannen per wijk op en treffen we maatregelen om het alvast zo makkelijk mogelijk te maken om zelf je huis te isoleren. Wijkambassadeurs en energiecoaches helpen inwoners daarbij.
17. De warmterotonde door Zuid-Holland vanaf de Rotterdamse havens gaat waarschijnlijk een grote rol krijgen in het toekomstige Leidse warmtenetwerk. De inzet van GroenLinks is om deze te gebruiken voor het behalen van de klimaatdoelstellingen. We maken bindende afspraken met alle bedrijven die warmte leveren om hun aandeel duurzaam opgewekte warmte jaarlijks te verhogen tegen een redelijke vergoeding.
18. We sluiten alleen contracten voor warmtelevering als daarbij lokale initiatieven mogelijk en aantrekkelijk blijven.
19. Bewonersinitiatieven geven we meer ruimte in energieafspraken, zodat ze niet hoeven te concurreren met grote bedrijven. Bewonersinitiatieven worden daarom centrale partners van de gemeente in zowel de warmte- als de elektriciteitstransitie.
20. Op de warmtenetten sluiten we vanuit Leiden alleen duurzame bronnen (geothermie, aquathermie, lucht- en bodemwarmte of groene stroom) aan. Waar mogelijk geven we de voorkeur aan lage- en middentemperatuur warmtenetten.

²⁵ Regionale Energiestrategie (RES): Een samenwerking met gemeenten in de regio waarin we samen energiedoelstellingen moeten opstellen en halen.

²⁶ Klimaatwet: Een regeling naar voorbeeld van de landelijke wet en een regionale afspraak rondom Eindhoven waarin we bindende afspraken per gemeente maken voor terugdringen van de CO₂ uitstoot.

21. We experimenteren met innovatieve manieren om zonne-energie op te wekken: zonnepanelen op carports, gevels, bushokjes, hekwerken, geluidswanden en lantaarnpalen.
22. We streven ernaar dat ieder dak goed gebruikt wordt, door daar bijvoorbeeld zonnepanelen op te leggen en/of het dak groen te maken. Daarom verplichten we dubbel gebruik van daken op alle daken die van de gemeente zijn of waar de gemeente aan meebetaalt.
23. We verleiden Leidenaars om hun daken te transformeren door subsidies voor groene daken met zonnepanelen. Voor ontwikkelaars die bouwprojecten willen aangaan in onze gemeente geldt het 'ja, tenzij'-principe: zij moeten onderbouwen waarom groene daken of andere klimaatadaptieve maatregelen niet mogelijk zijn, in plaats van andersom.
24. Grote platte daken van bijvoorbeeld scholen, ziekenhuizen en bedrijven worden gestimuleerd om ruimte te geven aan energiecoöperaties.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met andere hoofdstukken. Zo sluit het bijvoorbeeld aan bij het hoofdstuk wonen voor de energietransitie in de bebouwde omgeving, is een klimaatpositieve stad een onderdeel van een circulaire economie (Afval als grondstof), en kan een burgerraad zoals benoemd in het hoofdstuk Democratie en Participatie een rol krijgen in de energietransitie.

Duurzaam bereikbaar

Leiden is een van de meest dichtbevolkte gemeenten van Nederland, centraal gelegen in de randstad in de stadsregio van Katwijk tot aan Alphen aan de Rijn. Het aandeel fiets- en OV-gebruikers in Leiden behoort tot de hoogste van Nederland terwijl het aantal autogebruikers tot de laagste van Nederland hoort. Tegelijkertijd rijden relatief veel auto's van buiten Leiden door de stad, op weg naar andere plekken. De komende decennia staan we voor de grote uitdaging om over te stappen naar volledig duurzaam en schoon verkeer én om er tegelijkertijd voor te zorgen dat Leiden beter duurzaam bereikbaar wordt. We zetten fietsers en voetgangers daarom op één, en geven het Openbaar Vervoer de ruimte die het nodig heeft. Daarnaast willen we ervoor zorgen dat het straatbeeld in Leiden in de toekomst niet meer bepaald wordt door de aanwezige auto's maar een veilige leefruimte kan vormen voor mens en natuur.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

- ... is de Agenda Autoluwe Binnenstad vastgesteld en zijn daarvoor de eerste Autoluwe projecten al succesvol uitgevoerd, zoals de groene Garenmarkt, het nieuwe Lakenpark en de fiets- en voetgangersvriendelijke Hooigracht. Allemaal plekken waar parkeerplaatsen zijn verwijderd om ruimte te maken voor groen, verkeersveiligheid en ruimte voor ontspanning.
- ... is er een nieuwe Mobiliteitsnota, waarin ruim baan wordt gemaakt voor fiets, voetganger en openbaar vervoer. Voor het eerst is voetgangersbeleid onderdeel geworden van de nota.
- ... is de nieuwe Parkeervisie in werking getreden met o.a. een beter passend aantal parkeerplekken per woning en meer ruimte voor fietsparkeren. Daarnaast zijn onder andere op de Jan van Houtkade, het Lakenpark en de Kaasmarkt parkeerplaatsen omgevormd tot parken.
- ... is het aantal laadpunten voor elektrische auto's ongeveer verdubbeld. Het aantal laadmogelijkheden ligt in Leiden nu meer dan twee keer hoger dan de landelijke norm.
- ... is op veel locaties geïnvesteerd in een betere verkeersveiligheid, zoals de 5 Meilaan, de Kanaalweg, de Langegracht en de Boshuizerkade.

Een duurzaam en schoon verkeersnetwerk

De verduurzaming van verkeer is een van de belangrijkste duurzaamheidsopgaven. GroenLinks maakt daarom allereerst en vooral de keuze om ruim baan te geven aan de meest duurzame vormen van vervoer: fietsers en voetgangers, gevolgd door Openbaar Vervoer.

1. We werken toe naar een aantrekkelijk netwerk van en naar alle wijken, (wijk)winkelcentra, stations en richting onze buurgemeenten waarbinnen de fiets altijd voorrang heeft.
2. In alle wijken geven we zo veel mogelijk ruimte aan brede, veilige en voor iedereen toegankelijke voetpaden.
3. De auto krijgt de ruimte op de toegangswegen richting de stad. Langs deze invalswegen breiden we waar mogelijk het aantal parkeer-overstappunten uit vanwaar je kunt overstappen op openbaar vervoer of (huur)fietsen. Zo zorgen we voor minder doorgaand verkeer door onze wijken en onze binnenstad. Dat betekent schonere lucht en een betere verkeersveiligheid.
4. Om te kunnen voldoen aan de klimaatdoelstellingen en de normen voor een schone lucht werken we toe naar volledig uitstoot-, en fossielvrij verkeer uiterlijk in 2040, zowel op de weg als op het water. In de tussentijd breiden we de eisen en omvang van de milieuzone uit, en zorgen we ervoor dat een goed netwerk van elektrische oplaadpunten beschikbaar komt.
5. Na de stadsbussen pleiten we ervoor dat voor de andere buslijnen door Leiden ook zo snel mogelijk wordt overgestapt op elektrische bussen.
6. Het Centraal Station is hét verkeersknooppunt in Leiden. Daarom bieden we hier volop de ruimte aan duurzame mobiliteit, zoals de fiets en het openbaar vervoer. We willen dat Leiden de positieve samenwerking met belangrijke partners, zoals de NS, ProRail, de provincie en het Rijk

voort blijft zetten, zodat geïnvesteerd kan worden in de toekomst van Leiden Centraal. We grijpen deze investeringen tegelijkertijd aan om van het Stationsgebied een prettigere, groene omgeving te maken. Daarnaast bevordert de gemeente hier werken en wonen.

Fietsers en voetgangers op één

Fietsers en voetgangers zijn de meest duurzame vervoersvormen, en het meest veilig en gezond. Daarnaast eisen voetgangers en fietser relatief weinig ruimte op en laten daardoor meer ruimte over voor een mooie, groene en levendige inrichting van de stad. Daarom bevorderen we fietsen en lopen door hier zo veel mogelijk aantrekkelijke ruimte en voorrang aan te geven. Bovendien pakken we vervoersarmoede²⁷ aan waardoor iedereen zich door de stad kan bewegen.

7. GroenLinks pleit ervoor de bestaande plannen voor aantrekkelijke, brede en veilige fietspaden met voorrang voor fietsers in de regio uit te voeren. Hiermee worden alle gemeenten in de regio van Den Haag tot Alphen aan de Rijn verbonden en goed per fiets bereikbaar.
8. Bij zoveel mogelijk openbare parkeergarages,- en terreinen buiten de binnenstad wordt het mogelijk om fietsen te huren. Ook wordt bij een aantal bushaltes de mogelijkheid geboden om fietsen te huren zoals bij de stations al mogelijk is. De onderzochte plannen voor P+fiets terreinen -P+R met fietsverhuur- in de regio worden zo veel mogelijk uitgevoerd zodat langs alle invalswegen van en naar Leiden hiervan gebruik gemaakt kan worden.
9. Het aantal fietsparkeerplekken in Leiden wordt flink uitgebreid. Sinds afgelopen collegeperiode is het mogelijk om bij weinig parkeerdruk in de straat als buurt een parkeerplaats te vervangen door een zogenaamde fietsvlonder, dit brengen we zo veel mogelijk onder de aandacht. Waar een tekort is aan fietsenstallingen zoeken we actief -in overleg met de buurtbewoners- naar plekken voor dit soort extra stallingen.
10. Overlast van fietsen die doorgangen versperren doordat ze buiten de daarvoor bedoelde stallingsplaatsen staan en ongebruikte fietswrakken pakken we blijven aan zodat de straten toegankelijk blijven voor iedereen.
11. Voetpaden en stoepen moeten breed en toegankelijk genoeg zijn zodat zowel voetgangers als bijvoorbeeld rolstoelen en kinderwagens de ruimte hebben. Dit geldt ook voor fietspaden. Daarom pleiten we voor goed afgebakende tweebaans-fietspaden aan beide kanten van de hoofd-autowegen naar de straten waar de fiets ruim baan heeft en de auto te gast is.
12. GroenLinks wil de toegankelijkheid van de binnenstad voor mensen met een hulpmiddel vergroten. Bij huizen in de binnenstad en op straat is vaak te weinig plek om een scootmobiel of aangepaste fiets veilig te stallen. De gemeente moet hier veilige gedeelde stallingen voor realiseren en verhuurders stimuleren hetzelfde te doen.
13. Bij nieuwe inrichting van straten en andere infrastructuur toetsen we altijd op toegankelijkheid. Naast de bewoners zelf krijgen ook Leidenaars met een beperking een stem, zodat zij hun perspectief op mogelijke belemmeringen kunnen delen.
14. We stellen goedkope fietsen beschikbaar voor huishoudens met lagere inkomens, bijvoorbeeld via de Sleutelpas²⁸. Ook onderhoud en reparatie van deze fietsen maken we toegankelijk.
15. We bieden fietslessen aan aan Leidenaars die als kind niet hebben leren fietsen, onder andere als onderdeel van het inburgeringstraject.
16. Om de fietspaden schoner en tegelijkertijd veiliger te maken starten we in navolging van Amsterdam experimenten om op enkele geschikte locaties snorfietsen, brommers en scooters te verplaatsen naar de autobanen. We beginnen hiermee in de binnenstad.

²⁷ Vervoersarmoede: Wanneer mensen door beperkte verplaatsingsmogelijkheden (door bijv. gebrek aan geld of fysieke beperkingen) niet meer op een volwaardige manier aan het maatschappelijk leven kunnen deelnemen.

²⁸ Sleutelpas: Een nieuw te ontwikkelen meedoen-pas voor Leidenaars die korting geeft op cultuur en sportactiviteiten, zodat iedereen kan meedoen.

We blijven werken aan verbetering van het Openbaar Vervoer

Leiden is met name met station Leiden Centraal een belangrijk OV knooppunt – en een belangrijk overstappunt voor fietsers die overstappen op de trein. Toch is er ook nog een hoop te verbeteren, met name in de regionale verbindingen, met het oog op verdichting en op het traject richting Utrecht. Het nieuwe HOV-net²⁹ voor bussen naar Katwijk en Noordwijk, en de toekomstige kwartierdienst tussen Leiden en Utrecht nemen daar alvast een voorschot op.

17. We pleiten voor uitbreiding van de Randstadrail naar Leiden Centraal langs het bestaande spoornet en willen de mogelijkheid laten onderzoeken tot een extra verbinding naar Katwijk en Noordwijk. Zo kan ook de nieuwe wijk bij voormalig Vliegveld Valkenburg goed worden aangesloten op het openbaar vervoer.
18. Het aantal rechtstreekse treinritten tussen Leiden en Utrecht moet verdubbelen. Daarnaast willen we dat het aantal ritten over Schiphol toeneemt, richting het noorden en richting het oosten van het land. De gemeente bepleit deze ambities bij partners als NS, ProRail en de Rijksoverheid.
19. We blijven ons altijd inzetten voor meer en effectievere buslijnen. Zo willen we bijvoorbeeld meer buslijnen tussen de verschillende wijken zonder op Leiden CS te moeten overstappen en meer regionale nachtbusen.
20. We laten onderzoeken of er naast Station De Vink meer mogelijkheden zijn voor laadstations voor elektrische bussen om het aantal elektrische bussen te kunnen uitbreiden.
21. Fietsers moeten rond Leiden Centraal altijd hun fiets goed en comfortabel kunnen stallen. Zo stimuleren we het gebruik van schoon vervoer. Met de bouw van de Lorentz en De Geus zijn we al op de goede weg, maar er moet zeker nog één grote, overdekte stalling bij komen, het liefst aan de kant van het BioScience Park.
22. De overdekte stallingen zoals de Waagstalling en de Lorentz blijven de eerste 24 uur gratis. Daarna betaalt de gebruiker een klein bedrag per dag. Zo zorgen we ervoor dat fietsen niet onnodig lang blijven staan en dat de stallingen optimaal worden gebruikt. Daarnaast komt er meer aandacht voor verschillende fietsgroottes, zoals fietsen met kinderzitjes of bakfietsen.
23. Bij station Leiden Lammenschans en De Vink is en wordt het aantal fietsenstallingen ook uitgebreid en wordt blijvend gemonitord of daar genoeg fietsenstallingen aanwezig zijn. Daarnaast willen we dat de bewaking bij de fietsenstalling bij Lammenschans terug komt.

De straat wordt voor mensen, natuur en spelende kinderen

In het kader van zowel duurzaamheid, als leefbaarheid, gezondheid en veiligheid voor Leidenaars, streven we ernaar auto's zoveel mogelijk uit het straatbeeld te halen. We verplaatsen de auto naar de rand van de wijk en naar de rand van de stad. Parkeren bij huis wordt losgelaten als standaard, maar blijft mogelijk voor mensen die slecht ter been zijn. Met name rondom scholen willen we daarbij de vrijheid van spelende kinderen en voetgangers zo veel mogelijk bevorderen. Laden en lossen blijft binnen deze kaders mogelijk voor bedrijven en huishoudens.

1. We breiden de autoluwe binnenstad verder uit zodat de binnenstad waar mogelijk autovrij en anders autoluw wordt. Zo creëren we een nog mooiere en aangename binnenstad. We maken het Rapenburg, de Jan van Houtkade en de Kaasmarkt autoluw. Zo kunnen we hier weer genieten van de historische omgeving, kunnen fietsers en voetgangers veiliger bewegen en ontstaat er ruimte voor nieuwe parken in de stad. In het gebied rond de Beestenmarkt en de zone tussen de Pieterskerk en Hooglandse Kerk halen we doorgaand autoverkeer weg, zodat hier een ontspannen en veilig voetgangersgebied ontstaat.

²⁹ HOV-Net: Netwerk voor Hoogwaardig Openbaar vervoer met nieuwe buslijnen tussen Leiden en Katwijk/Noordwijk

2. Bij de uitbreiding van de autoluwe binnenstad worden de parkeerplekken op het Rapenburg, de Oude Vest en de Herengracht opgeheven zodat deze mooie plekken in de stad weer toegankelijk worden.
3. Alle wijken zouden we op termijn willen ombouwen tot plekken waar de auto te gast is, behalve op de hoofdwegen de wijk uit. We beginnen hiermee in wijken waar sowieso wordt gewerkt aan herinrichting en doen dit in samenspraak met de buurt.
4. In overleg met de buurtbewoners maken we meer straten deels autovrij³⁰. Op onoverzichtelijke locaties midden in de wijken, en op plekken waar veel ruimte voor voetgangers en spelende kinderen is, wordt 15 km/uur de norm. Ook zorgen we dat waar mogelijk, deze wegen niet toegankelijk zijn voor doorgaand verkeer.
5. De Churchilllaan wordt zodra de Rijnlandroute is afgerond ingericht als een groene boulevard met ruimte voor groen, fietsen, voetgangers en bestemmingsverkeer.
6. De veiligheid rondom scholen en kinderopvang heeft prioriteit. Daarom gaan we door met de projecten voor een Verkeersveilige Schoolomgeving.
7. We stimuleren het gebruik van deelauto's. Zo creëren we in overleg met de wijken plekken waar deelauto's dichterbij kunnen staan dan andere auto's en steunen we waar mogelijk initiatieven om deelauto's verspreid door de stad voor iedereen beschikbaar te maken.
8. We breiden het aantal elektrisch oplaadpunten uit. Zo zorgen we ervoor dat het netwerk van oplaadpunten klaar is voor de overstap naar elektrisch vervoer. Daarnaast kan iedereen die een laadpaal nodig heeft deze kosteloos bij de gemeente aanvragen.
9. Verkeer kan zorgen voor geluidsoverlast en milieuschade. Om beide te verminderen zetten we meer slimme middelen in. Denk hierbij aan geluidsschermen, het beperken van snelheid door bijvoorbeeld bloembakken of wegversmallingen, goede controle en handhaving én het verbeteren van de doorstroom.
10. De Leidse Ring levert een belangrijke bijdrage aan het autoluw maken van de binnenstad, betere fietsverbindingen en de bereikbaarheid van nieuwe woningen. Elke aanpassing aan de Leidse Ring grijpen we aan om de omgeving direct te vergroenen. Daarnaast pakken we gelijktijdig bestaande milieu-overlast aan. We houden mogelijke overlast goed in de gaten, en verhelpen deze met innovatieve oplossingen als stil asfalt en groene geluidsschermen.
11. Oude tweetakt-brommers en scooters zorgen voor erg veel luchtverontreiniging. Daarom komen we met een slooppremie voor vervuilende brommers en scooters. Eigenaren kunnen daarmee overstappen naar een duurzaam alternatief zoals een elektrische scooter of fiets.
12. Het beleid rondom betaald parkeren blijft hoe verder van het centrum des te goedkoper, in kleine stappen om overlast in de buitenwijken te voorkomen.
13. Op plekken waar we bouwen, kiezen we in Leiden sinds het afgelopen college voor flexibele en moderne parkeernormen. We maken niet meer parkeerplekken dan nodig. Rondom bijvoorbeeld studentencomplexen zijn meestal minder parkeerplekken nodig dan gemiddeld. Deze strategie zetten we door bij nieuwe bouwprojecten.

We maken werk van duurzame bevoorrading

Het steeds dichter bevolkte, levendige en ondernemende Leiden zorgt voor veel druk op de bevoorrading waar de wegen niet altijd even goed op zijn toegerust. Zowel voor de duurzaamheid als voor de overstap op kleinschaliger vervoer is Leiden daarom onderdeel geworden van de 'Green Deal Zero Emissie Stadslogistiek' waarin we met een aantal andere gemeente voorop lopen door toe te werken naar uitstootvrije bevoorrading in uiterlijk 2025 met overslagpunten aan de randen van de stad en de regio. We zetten er stevig op in om dit een succes te maken, ook bijvoorbeeld over het water.

³⁰ Autovrij: Auto's mogen hier niet komen, ook niet voor laden en lossen, hoewel er altijd mogelijkheden moeten zijn voor bewoners die slecht te been zijn.

24. De gemeente Leiden maakt zelf gebruik van elektrisch vervoer. Vervoersbedrijven waarmee de gemeente samenwerkt, moeten op korte termijn elektrische vervoermiddelen gaan gebruiken. Denk aan postbedrijven, koeriersdiensten en transportbedrijven.
25. In samenwerking met lokale ondernemers en de transportsector werkt de gemeente verder aan uitstootvrije bevoorrading in uiterlijk 2025. Er komen voldoende overslagpunten aan de randen van de stad waarvandaan bevoorrading van bedrijven en pakketjes naar inwoners duurzaam en kleinschalig door de stad worden vervoerd. In lijn met deze doelstelling moeten ook bezorgers van maaltijden en pakketjes uiterlijk 2025 uitstootvrij en bij voorkeur met de (elektrische) fiets worden vervoerd.
26. Langs de breedste vaarwegen in Leiden - de driehoek Oude Rijn, Rijn- en Schiekanaal en Korte Vliet kunnen overslagpunten komen waarvandaan kleinschalig duurzaam vervoer over water of over land het transport kan overnemen. Bedrijven langs het water in de rest van Leiden kunnen vervolgens aangesloten worden op het kleinschaliger netwerk.

Duurzaam vervoer op het water

Op het water is soms nog ruimte voor meer duurzame vervoersmogelijkheden. Daarnaast willen we graag een aantal gedempte kanalen weer terugbrengen, wat de mogelijkheden over het water vergroot, en kan bijdragen aan verkoeling en opvang van overtollig regenwater.

27. Het geslaagde experiment met de afvalboot die met name voor het midden- en kleinbedrijf de mogelijkheden voor gescheiden afvalinzameling kan vergroten wordt uitgebreid.
28. We willen een commerciële waterbusdienst over de Oude Rijn die de toenemende verstedelijking langs de Oude Rijn verbindt tussen Alphen aan den Rijn via Leiden naar Katwijk.
29. De Milieuzone in de binnenstad breiden we uit naar het water en werken zo toe naar uitstootvrij en elektrisch vaarverkeer.
30. Naast voor wegverkeer zetten we ook een infrastructuur op met elektrische laadpunten voor vaarverkeer.
31. Waar dat mogelijk is willen we een aantal oude gedempte grachten, zoals de Lange Mare, weer uitgraven en deze samen met grachten als het Kort Rapenburg weer bevaarbaar maken.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met de andere hoofdstukken. Zo wordt bijvoorbeeld in het hoofdstuk over energie beschreven hoe de elektriciteit duurzaam opgewekt moet gaan worden, en wordt bij het hoofdstuk over natuur meer invulling gegeven hoe de vrijgekomen ruimte kan worden ingericht.

Afval als grondstof

In een duurzame toekomst bestaat geen afval meer, maar gaan we afval zien als nieuwe grondstof. Dat wil zeggen: alles wordt herbruikbaar, en dus circulair³¹. Landelijk is daarom ook afgesproken dat de Nederlandse economie uiterlijk in 2050 volledig circulair is, en voor tenminste 50% in 2030. GroenLinks wil er vol op inzetten dat we die doelstellingen ook gaan halen. De overgang naar een circulaire economie is namelijk een essentieel onderdeel van de transitie naar een klimaatpositieve³² economie. Daarnaast zorgen we ervoor dat Leiden een schone en daarmee nog aantrekkelijkere stad wordt. Een stad zonder zwerfvuil, met een schone lucht en zo min mogelijk overlast van overtollig licht en geluid is namelijk voor iedereen het prettigst en het meest duurzaam.

Dit alles zorgt er ook in Leiden voor dat ons de komende jaren nog heel veel te doen staat en we dus beter vandaag dan morgen kunnen beginnen met de omschakeling naar een nieuwe manier van circulair denken. Zo kunnen we nog grote stappen zetten in de bouwsector, en in de afvalscheiding. Daarnaast zal de gemeente ook circulair en maatschappelijk verantwoord moeten gaan inkopen. Een goed voorbeeld van een stap richting de nieuwe circulaire economie is in ieder geval al doorgevoerd bij het Leids Ontzet door de invoering van de herbruikbare ecoglazen³³.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

- ... is een circulaire economie een van de prioriteiten van het economisch beleid geworden.
- ... maken evenementen zoals Het Leids Ontzet voortaan gebruik van herbruikbare ecoglazen.
- ... is er werk gemaakt van meer en betere afvalscheiding zoals door experimenten met GFT inzameling in hoogbouw, extra papiercontainers en het besluit van een nieuwe tweede milieustraat.
- ... wordt gestart met circulair bouwen door meer gebruik te maken van herbruikbare bouwmaterialen, experimenten met een materialenpaspoort en het betonakkoord (hout) en doet Leiden mee in het Betonakkoord.
- ... is begonnen met een vuurwerkverbod in de binnenstad.

Volledig circulair in 2050

In heel Nederland wordt gewerkt aan een circulaire economie in 2050. Ook in Leiden brengt dat nog veel uitdagingen mee. Hoewel veel afhankelijk is van technologische ontwikkelingen en landelijk beleid zijn er heel veel stappen die we alvast samen met bewoners en bedrijven willen zetten. Zo maken we afval scheiden steeds makkelijker en toegankelijker, stimuleren we een deeleconomie en gaan we circulair bouwen.

1. De Leidse economie is uiterlijk in 2050 circulair, en voor tenminste 50% in 2030. Daarvoor werken we jaarlijkse doelstellingen uit om de hoeveelheid huishoudelijk afval te verminderen en steeds meer afval te scheiden.
2. Met kantoren-, winkel- en dienstensector in Leiden maken we afspraken om de hoeveelheid afval in samenwerking met de gemeente te verminderen.
3. Het scheiden van gft (groente,- fruit- en tuinafval) wordt voor elk huishouden in Leiden dicht bij huis mogelijk. Experimenten met gft-scheiding in dichtbebouwde en hoogbouwwijken die al zijn begonnen worden daarom in de vorm die het meest geschikt blijkt uitgevoerd over alle wijken waar nog geen gft-bakken zijn. Daarnaast geven we waar mogelijk ruimte en ondersteuning aan buurttuinen en andere buurtinitiatieven om composthopen en projecten als het de Schillenboer in de Tuinstad-Staalwijk uit te voeren.

³¹ Circulair: In een circulaire economie is alles dat we gebruiken herbruikbaar, en wordt afval dus een grondstof voor nieuwe producten.

³² Klimaatpositief: Naast dat we geen negatieve bijdragen meer leveren aan het klimaat, zorgen we voor positieve bijdragen zoals meer bomen.

³³ Ecoglazen: Herbruikbare bekertjes met statiegeld.

4. Vanwege de beperkte ruimte voor aparte plastic-containers in de stad is besloten om plastic, metaal en drankverpakkingen (PMD) samen met het overige restafval na de scheiden. Dit heeft gezorgd voor een veel grotere hoeveelheid gescheiden plastic. We gaan regelmatig evalueren of dit de methode is waarbij we de doelstelling van een 100% circulaire economie in uiterlijk 2050 kunnen halen of dat we op termijn moeten overstappen naar een andere nieuwe methode.
5. Voor het gebruik van afvalcontainers zijn afvalpassen ingevoerd. Dit gaat het illegaal dumpen van afval in de containers tegen, maar zorgt tegelijk voor meer dumpen van afval buiten de containers. Wij willen daarom een goede evaluatie van dit pasjessysteem.
6. Meervoudige huishoudens zoals studentenhuizen moeten de mogelijkheid krijgen voor elke bewoner een eigen afvalpas aan te vragen.
7. Leiden stimuleert haar inwoners om gebruik te maken van initiatieven in de deeleconomie om zo spullen te delen, maar ook auto's en kennis. Op die manier zijn minder spullen nodig, produceren we minder en hoeven we ook minder weg te gooien.
8. We bouwen circulair. Circulariteit wordt een vast criterium bij gronduitgifte, aanbestedingen en vergunningen. Binnen de toekomstige Omgevingswet³⁴ stellen we scherpere eisen aan de milieuprestaties³⁵ van nieuwbouw.
9. Biobased³⁶ bouwen met natuurlijke materialen, bijvoorbeeld met hout, en gebruik van gerecyclede materialen zoals oud textiel voor isolatie wordt de nieuwe norm. Ook bouwmaterialen gaan we opnieuw gebruiken, bijvoorbeeld door bij nieuwbouw alvast gebruik te maken van een materialenpaspoort³⁷. Daarnaast willen we meer nadruk op restauratie, en minder op nieuwbouw.
10. Met winkeliersverenigingen en de lokale afdeling van Koninklijke Horeca Nederland maken we duidelijke afspraken over afvalscheiding, duurzame logistiek en maatregelen om energievervalsing (terrasverwarming, open winkelpuien) tegen te gaan.
11. Leiden voert een lobby voor het uitbreiden van statiegeld totdat dit is ingevoerd op alle verpakkingen voor eenmalig gebruik. De bij evenementen als het Leids Ontzet ingevoerde ecoglazen en bekende Leidenaars als de Plastic Soup Surfer kunnen Leiden een voortrekkersrol geven in de strijd voor statiegeld.

Leiden investeert in groene banen en kennis

Verduurzaming van de Leidse economie brengt vele kansen met zich mee voor groene banen en innovatie. De kennisstad die Leiden is kan vooroplopen in de ontwikkelingen als we het slim aanpakken. Daarnaast zorgen we ervoor dat extra banen in het bijzonder terechtkomen bij diegene die een grotere afstand tot de arbeidsmarkt hebben door onder andere omscholing en de ontwikkeling van Circulaire Ambachtscentra.

12. De gemeente gaat samen met partners als het werkbedrijf DZB mensen zonder werk omscholen en helpt hen aan 'groene banen' (zoals installateurs van warmtepompen en zonnepanelen, elektrotechnici of fijslopers).
13. We stimuleren de komst van tenminste één Circulair Ambachtscentrum, in de toekomst hopelijk uit te breiden naar meerdere centra verspreid over de stad. Het doel van zo'n locatie is dat je daar met alle spullen terecht kan voor reparatie of hergebruik.
14. Nieuwe bedrijven én bedrijven die hun erfpacht willen verlengen moeten aan duurzaamheidseisen voldoen. Zo wordt Leiden dé hub voor duurzame ondernemers.

³⁴ Omgevingswet: Nieuwe wetgeving die naar verwachting ingaat in 2022. De nieuwe wet moet meer ruimte geven aan gemeenten en inwoners om te bepalen wat wel en niet mag, dat lever zowel kansen als meer risico's op.

³⁵ Milieuprestaties (MPG): Normen voor duurzaamheid nieuwbouw

³⁶ Biobased bouwen: Bouwen met behulp van natuurlijke grondstoffen zoals hout, mycelium of lisdodde die bovendien hernieuwbaar zijn en vaak CO₂ binden.

³⁷ Materialenpaspoort: Een overzicht van de materialen in een gebouw, zodat in het geval van toekomstige sloop de materialen makkelijker kunnen worden hergebruikt. Op initiatief van GroenLinks Leiden heeft de gemeente de eerste stappen hiervoor al gezet.

15. Leiden is aanjager van duurzame startups en sociaal ondernemers die werken aan innovatieve, creatieve oplossingen voor duurzaamheidsvraagstukken.
16. De gemeente biedt ruimte aan ondernemers en organisaties die willen investeren in duurzame innovatie. Hiervoor is een speciaal stimuleringsfonds opgezet. We bieden ondernemers en bedrijven zekerheid dat investeringen de moeite waard zijn door afspraken over de lange termijn te maken.
17. De verduurzaming van onze economie moet wat GroenLinks betreft in het bijzonder banen opleveren voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt. Dit geldt voor onder andere duurzame stadslogistiek, de Circulaire Ambachtscentra en productie en onderhoud van duurzame energienetwerken.
18. De gemeente koopt circulair in. Circulariteit wordt in alle aanbestedingen een criterium. De gemeente gaat gebruikmaken van, liefst lokale, circulaire producten en diensten. Bij aanbestedingen let de gemeente eerst op kwaliteit en duurzaamheid en pas daarna op prijs.
19. Afvalscheiding door ondernemers in de binnenstad moet makkelijker worden. Ondernemers lopen nu vaak tegen onwelwillende marktpartijen aan. Daarom gaat de gemeente bemiddelen, om ervoor te zorgen dat zij afvalscheiding makkelijker maken.

We verminderen verkeersoverlast en zorgen voor een schone omgeving

Vervuiling bestaat in vele vormen: zoals zwerfafval, luchtvervuiling, waterverontreiniging, geluidsoverlast en lichtvervuiling. We gaan zowel samen met bewoners actieplannen opstellen om zwerfvuil tegen te gaan, als dat we concrete maatregelen nemen om een schone en gezondere stad te krijgen. Onder andere de plannen uit het hoofdstuk Duurzaam Bereikbaar en Natuur in de Stad zijn hierop van invloed.

20. Zwerfafval is lelijk, vervuilend en schadelijk voor dieren. Daarom maken we samen met bewoners een actieplan per wijk om overlast van zwerfafval en hondenpoep tegen te gaan in wijken waar daar behoefte aan is.
21. Leiden gaat voldoen aan de WHO normen³⁸ voor schone lucht. Daarom doen we een jaarlijkse meting van de luchtkwaliteit en nemen we waar nodig maatregelen om deze te verbeteren, zoals autovrije straten, een verbod op houtstook en meer groen.
22. We breiden het vuurwerkverbod in de binnenstad op termijn uit naar heel Leiden. De gemeente organiseert tenminste één grote vuurwerkshow in de binnenstad waar heel Leiden welkom is. Wijkverenigingen, bewoners en ondernemers kunnen vergunningen krijgen voor vuurwerkshows door professionele organisaties op andere locaties in Leiden.
23. We zijn zuinig op onze grond en ons water. Om het grondwater te beschermen en verontreinigde grond te saneren werken we samen met regiogemeenten. De gemeente gaat nieuwe bodemverontreiniging tegen. Vervuilers van grond betalen zelf de kosten van de bodemsanering.
24. De gemeente gaat lichtvervuiling tegen door straatverlichting te dimmen waar mogelijk, of uit te schakelen wanneer niemand in de buurt is, en door het beperken van overbodig verlichte reclamezuilen.
25. Evenementen en festivals zijn een verrijking voor onze stad, maar kunnen ook belastend zijn voor de omgeving (verstoring van flora en fauna, zwerfafval, geluidsoverlast). Waar nodig wordt die belasting beperkt o.a. door voldoende tijd tussen evenementen op dezelfde locatie.
26. Het verstoken van hout is allesbehalve duurzaam en veel slechter voor het milieu dan eerder werd gedacht. Ook blijkt het zo geproduceerde fijnstof zeer schadelijk voor de volksgezondheid.

³⁸ WHO normen voor schone lucht: Dit zijn strengere normen voor schone lucht (o.a. gemiddeld maximaal 10 microgram fijnstof per m³ lucht) dan de huidige normen van de EU (o.a. gemiddeld maximaal 25 microgram fijnstof per m³ lucht), waar we overigens vaak nog niet aan voldoen. De WHO normen zijn beter voor de gezondheid en voor o.a. het voorkomen van smogvorming.

De gemeente moet daarom afstand nemen van het achterhaalde rijksbeleid om pelletkachels te subsidiëren en waar mogelijk particuliere houtstook ontmoedigen.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met andere hoofdstukken. Zo zijn de plannen uit de hoofdstukken energie en verkeer ook onderdeel van het werken naar een circulaire economie en in het hoofdstuk natuur wordt ook werk gemaakt van een schone en gezonde leefomgeving.

Werken aan zekerheid voor alle Leidenars

Iedereen heeft recht op zekerheid en een zinvol bestaan. We willen een einde maken aan armoede en mensen in kwetsbare posities meer kansen geven. Iedereen moet profiteren van de sterke Leidse economie. Dat betekent dat je kunt werken vrijwilligerswerk kunt doen, maar ook dat je kunt sporten, naar een museum, een voorstelling of sociale activiteit kunt gaan. Het betekent ook dat er ruimte is om voor een ander te zorgen: voor kinderen, ouders of voor iemand die hulpbehoevend is. Daarvoor is het belangrijk dat je voldoende inkomen hebt, werk kan vinden, uit problematische schulden kan komen of je situatie kunt verbeteren door een opleiding te volgen en ervaring op te doen. Maar ook door gewoonweg met meer mensen in contact te komen. In een tijd waarin een wereldwijde pandemie zowel economische, maatschappelijke als sociale vooruitzichten onder druk heeft gezet is dit belangrijker dan ooit. Het recht om deel te nemen is er voor elke Leidenaar, voor jongeren, voor studenten, voor daklozen, immigranten, mantelzorgers of mensen met een arbeidshandicap. Meedoen is geen oppervlakkig lapwerk of hol ideaal. Het doel is langdurig en houdbare verbeteringen in maatschappelijke deelname voor elke Leidenaar.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

-... is de schuldhulpverlening en het tegengaan van armoede verbeterd, bijvoorbeeld door het invoeren van het maatwerkbudget, een regeling voor het helpen van mensen bij onverwachte uitgaven en schulden.

-... heeft de gemeente in de eigen organisatie garantiebannen gerealiseerd om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt te helpen.

-... zijn er stappen gezet met het ontwikkelen en toepassen van een snelle, integrale, en duurzame aanpak van schuldproblemen.

-... leggen we verbinding tussen jongeren en bedrijven met Stages071, waarmee Leiden zich ontwikkelt tot banenmotor van de toekomst.

Een zeker inkomen en een einde aan armoede

Een inkomen is de basis voor een menswaardig bestaan. Kunnen rondkomen moet een vanzelfsprekendheid zijn, daarom is GroenLinks groot voorstander van een minimumloon van 14 euro per uur. Schulden en financiële tegenslagen leiden vaak tot meer en grotere problemen, daarom helpen we mensen en zorgen we ervoor dat zij niet in armoede komen te leven. We kiezen voor een sociale en preventieve aanpak.

1. Zonder armoede leven betekent dat je ook dat je kunt sporten, naar een museum, een voorstelling of sociale activiteit kunt gaan. Wij voeren de Leidse Sleutelpas in, die inkomensafhankelijk voor iedereen beschikbaar komt en korting geeft op deelname aan activiteiten.
2. De gemeente Leiden moet zich uitspreken voor een minimumloon van 14 euro en haar invloed op de landelijk politiek aanwenden om hiervoor te pleiten.
3. Vaak zijn overheidsinstanties de grootste schuldeisers. GroenLinks benadrukt de verantwoordelijkheid van de gemeente zelf, woningcorporaties en energiebedrijven en andere schuldeisers bij het ontstaan en oplossen van schulden.
4. Wij staan in voor een integrale aanpak van armoede en schulden, die zo vroeg mogelijk begint en zo snel tot resultaten leidt. Dus snel beginnen, met de focus niet alleen financieel en met zo snel mogelijk een concreet resultaat.
5. GroenLinks pleit ervoor dat de gemeente, naar het voorbeeld van Utrecht, schulden overneemt. Met dit model verkorten we het schuldhulpverleningsproces tot maximaal twee jaar en hebben mensen nog maar één schuldeiser. Zo helpen we mensen versneld uit de schulden en maken we het afbetalen beter behapbaar, door directe communicatie.
6. De gemeente houdt oog voor de psychische druk waar mensen met schulden vaak onder staan. We bieden mensen een luisterend oor, zorgen we voor ondersteuning door psychische

- professionals als dat nodig is en onderzoeken de mogelijkheid van een 'afbetaalpauze' om mensen op adem te laten komen.
7. Bij het maken van inkomens- armoede en schuldenbeleid luisteren we goed naar diegenen waar het over gaat, door middel van tevredenheidsonderzoek en inspraakmogelijkheden.
 8. De bijstand in Leiden moet socialer. We kiezen voor een menselijke benadering en gaan het gesprek aan met aanvragers. De nadruk komt niet meer te liggen op de regels, maar op hulpverlening. Maatwerk en ondersteuning zijn daarbij van groot belang. We benaderen mensen met vertrouwen. Mensen zitten immers niet voor hun plezier in de bijstand, maar omdat ze deze steun nodig hebben.
 9. Om te stimuleren dat mensen vanuit de bijstand stapsgewijs aan betaald werk komen, gaan we soepeler om met regels rond het bijverdienen van kleine bedragen.
 10. We geven op onder andere de website en de sociale media van de gemeente, maar ook in gesprekken bij inkomensondersteuning of schuldhelpverlening, bekendheid aan het maatwerkbudget en stichting Leergeld. Op deze manier helpen we mensen met een minimuminkomen bij hoge onvoorziene kosten en zorgen we dat alle kinderen over genoeg schoolspullen beschikken.
 11. De gemeente zorgt ervoor dat procedures waarmee inwoners zorg en andere ondersteuning aanvragen, zo simpel mogelijk zijn. Zij toetst alle formulieren en andere stappen in aanvraagprocedures voor inkomensondersteuning ook op het gebruik van duidelijke taal.
 12. Solidariteit wordt in Leiden beloond in plaats van beboet. Daarom schaffen we toepassing van de kostendelersnorm af voor Leidenaars in de bijstand die hun woning delen met een andere woningzoekende.

Werken is een recht

Iedereen heeft het recht om te werken, ook als dat vanwege beperkingen of zorgtaken niet vanzelfsprekend is. De gemeente spant zich actief in om banen te creëren voor mensen die extra begeleiding of aanpassingen nodig hebben.

13. De gemeente neemt barrières tot werk weg. We treffen maatregelen voor het verbeteren van lees- en schrijfvaardigheid en zetten volop in op om- en bijscholing en begeleiding naar beter werk.
14. De gemeente moet zich maximaal inzetten om mensen te ondersteunen om voor een ander te kunnen zorgen, voor kinderen, ouders of iemand die ziek is. Gebrekkige of te dure kinderopvang is hierin vaak een belemmering. Daarom pleit voor GroenLinks voor zoveel mogelijk gratis kinderopvang. De gemeente onderzoekt hoe de eigen organisatie hier zo snel mogelijk mee kan beginnen. Ook moedigt de gemeente werkgevers en organisaties in de Leidse regio aan te zoeken naar oplossingen die leiden tot meer gratis kinderopvang.
15. Wij zetten we in op samenwerking om met alle bedrijven voor extra werkgelegenheid naar de behoefte van specifieke groepen die nu moeilijk een plaats vinden. Reïntegratie van mensen die herstellen van ziekte of anderen met een afstand tot de arbeidsmarkt geven we niet op. Juist groepen die langdurig thuis zitten of onder het hun gewenste niveau werken krijgen extra positieve aandacht.
16. De gemeente Leiden zorgt er voor dat in al haar organisaties het minimale percentage aan garantiebanen gecreëerd wordt waar dat nu nog niet zo is en stimuleert bedrijven dit ook te doen. Deze garantiebanen zijn gericht op duurzame uitstroom. Werknemers met een garantiebaan verdienen ten minste het minimumloon.
17. GroenLinks wil dat beschut werken mogelijk blijft voor mensen die moeilijk in een reguliere baan kunnen werken. De gemeente moet ervoor zorgen dat deze banen bij DZB blijven bestaan. Daarnaast moet de gemeente zich inspannen om mensen voor wie dit wel een optie is, te begeleiden naar regulier werk.

18. Wij zorgen voor goede re-integratiemogelijkheden en passend (deeltijd)werk op alle opleidingsniveaus. Mensen met een afstand tot de maatschappij of mensen zonder baan betrekken we bij de samenleving door leer-werk en taaltrajecten aan te bieden.
19. Werken als vrijwilliger is vaak een zinvolle bijdrage aan de maatschappij, belangrijk voor sociale contacten en is soms een opstap naar betaald werk. Wij stimuleren daarom werken als vrijwilliger en verlagen drempels daartoe.

Werkgelegenheid

We creëren kansen door de werkgelegenheid te vergroten en meer stageplaatsen te realiseren. Met Stages071 zijn we goed op weg, dit programma zetten we in een hogere versnelling om nog meer jongeren op weg te helpen.

20. GroenLinks staat voor een integrale en regionale aanpak bij het verbeteren van de werkgelegenheid in de Leidse regio. Bij het stimuleren van werkgelegenheid kijken we ook buiten de gemeentegrenzen, voor het verbeteren van de regionale economie richten we ons nadrukkelijk op intensieve samenwerking met de buurgemeenten en de provincie.
21. We versterken de sectoren die Leiden al veel werkgelegenheid bieden, zoals het Leiden Bio Science Park en de bezoekerseconomie, en zetten volop in op het stimuleren van 'groene' bedrijvigheid in de stad.
22. Voor jongeren en studenten creëren we voldoende stagemogelijkheden, bij de gemeente zelf en bedrijven in de regio. Niet alleen voor hbo- en universitaire studenten, maar vooral ook voor mbo studenten.

Gemakkelijk ondernemen

Winkeliers, horeca, de creatieve- technologie- en maakbedrijven zorgen naast werkgelegenheid en inkomsten ook voor leefbaarheid, levendigheid en sociale cohesie in de stad en omstreken. Winkeliers en kleine ondernemingen (waaronder ZZP'ers) hebben het zwaar gehad tijdens de coronacrisis. We willen voorkomen dat winkelgebieden lijden onder leegstand of eenvormig aanbod.

23. GroenLinks werkt samen met de lokale ondernemers aan werkgelegenheid, vestigingsmogelijkheden en transformatie naar toekomstgericht, groen en sociaal verantwoord ondernemen.
24. Met een Corona Herstelplan versnellen we acties en projecten die de Leidse economie en kunst- en cultuursector weer op stoom brengen. We halen investeringen naar voren, zoals die in de autoluwe binnenstad, duurzame stadsdistributie en uitbreiding van het aantal P+R met fietsverhuur terreinen. We houden culturele festivals overeind en zorgen dat Leiden aantrekkelijk blijft voor bezoekers.
25. We stimuleren sociaal ondernemerschap. Bij inkoop en aanbesteding geeft de gemeente ruimte aan sociaal ondernemers en ZZP-ers, bijvoorbeeld door te werken met kleinere opdrachten.
26. Voor startende en culturele bedrijven komen extra faciliteiten beschikbaar. Broedplaatsen voor kleine of innovatieve bedrijven zijn belangrijk voor de economische basis van Leiden. De gemeente draagt zorg voor de benodigde locaties en infrastructuur.
27. Winkelgebieden behoeden we voor leegstand en verarming van het aanbod. Ook buiten het centrum. We zorgen voor een goede openbare ruimte, goede bereikbaarheid en duurzame en snelle stadsdistributie.
28. In de coronacrisis werd ook het tekort aan publieke, schone en veilige toiletgelegenheid meer zichtbaar. Daarom zorgen we in winkelgebieden voor toegankelijke openbare toiletten.
29. Bedrijventerreinen kunnen slimmer, moderner en duurzamer worden gemaakt. We willen aantrekkelijke bedrijventerreinen voor bedrijven en werknemers, maar ook voor inwoners.

30. De gemeente zet zich samen met onderwijsinstellingen, woningcorporaties, particuliere ontwikkelaars en het bedrijfsleven in voor het realiseren van gemengde bedrijventerreinen waar economie samenkomt met groen, cultuur en wonen, waar dat mogelijk is qua leefbaarheid.
31. Het Leiden Bio Science Park ontwikkelt zich verder tot een bedrijvenpark met biodiversiteit, waar iedereen graag wil zijn.
32. De horeca is hard getroffen door corona, daarom blijven bijvoorbeeld de uitgebreide terrasmogelijkheden bestaan zolang de crisis en het herstel duurt.

Veilig en divers op de werkvloer

Werken wordt onmogelijk als je werkomgeving niet veilig en inclusief is. Iedereen moet mee kunnen doen en zich kunnen ontplooien. Discriminatie en intolerantie gaan we tegen, zodat niemand uitgesloten wordt van werk. Ook stoppen we met het anders behandelen van sekswerk en halen we deze banen uit de illegaliteit.

33. Discriminatie op basis van seksuele of genderidentiteit, geslacht, religie of culturele achtergrond verminderen wij met concrete maatregelen zoals de mogelijkheid om anoniem te solliciteren bij de gemeente.
34. Om discriminatie in het vervolgproces van sollicitaties en selecties en promoties bij de gemeente te voorkomen biedt zij leidinggevenden en andere medewerkers die een rol hebben bij het werven van nieuwe medewerkers, extra training aan.
35. Wij stimuleren en belonen bedrijven als andere werkgevers dit voorbeeld volgen.
36. Bij het aanbesteden vanuit de gemeente kennen we daarom gewicht toe aan goed werkgeverschap en sociaal verantwoord ondernemen van de leveranciers.
37. Wij pakken het glazen plafond aan en bestrijden oneerlijke salarisverschillen tussen groepen.
38. De gemeente Leiden geeft het goede voorbeeld op het gebied van inclusief werkgeverschap, onder meer door lid te worden van *workplace pride* en door het recht op transitieverlof³⁹ blijvend te verankeren.
39. De gemeente spant zich in om haar personeelsbestand diverser en inclusiever te maken. Als de ambtenaren een weerspiegeling zijn van de Leidse samenleving levert de gemeente betere dienstverlening aan haar inwoners.
40. Ook stimuleert de gemeente binnen de eigen organisatie het vormen van netwerken van werknemers zoals een roze-, biculturele- of vrouwen-netwerken.
41. Sekswerkers moeten legaal zelfstandig kunnen werken. De gemeente is bij een aanvraag niet terughoudend met het afgeven van een vergunning. Op deze manier komen sekswerkers niet in de illegaliteit of onder de radar. Dit vergroot de veiligheid.
42. Het vergunningsstelsel voor sekswerk moet worden gebruikt om sekswerkbedrijven te controleren, niet de individuen. We beschermen het recht op privacy en waarborgen dat sekswerkers door politie en hulpverleners net als ieder ander werkend persoon worden behandeld.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met andere hoofdstukken. Zo zijn algemenere standpunten over het tegengaan van discriminatie op en buiten de werkvloer terug te vinden in het hoofdstuk Vrijheid om Jezelf te Zijn en komt de financiële toegankelijkheid van sport- en cultuuractiviteiten ook terug in de betreffende hoofdstukken.

³⁹ Verlof dat een werknemer kan opnemen als hen een gendertransitie doorgaat. Hierbij gaat het voor GroenLinks om langer durend verlof dat nodig is om te herstellen van de psychische of lichamelijke ingrijpendheid van operaties of andere transitie behandelingen. Hiermee halen we transitie net als zwangerschap uit de sfeer van ziekteverzuim.

Goede zorg

Iedereen krijgt vroeg of laat met te maken met een behoefte aan goede zorg. Zorg voor ouderen, zorg voor mensen die ziek of kwetsbaar zijn is daarom een basisbehoefte en een basisrecht. De behoefte aan zorg laat zich niet sturen kan en zal iedereen raken, direct of indirect via ouders, kinderen, familie of buurtgenoten.

De gemeente Leiden heeft een toenemende verantwoordelijkheid op het gebied van zorg, waardoor een zorgvuldig, menselijk en eerlijk gemeentelijk beleid een absolute noodzaak is. Beleid ook dat uitgaat van de menselijke maat en de behoeften van patiënten, cliënten en de mensen om hen heen. Soms gaat zorgbeleid nog te veel over mensen in plaats van mét mensen, ervaringsdeskundigen en zorggebruikers. Maak gebruik van de ervaringsdeskundigheid in netwerken van mensen met een zorgvraag.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

... is gewerkt aan ziektepreventie, onder andere via het Leidse preventie akkoord met afspraken over gezonder leven voor Leidenaars.

... kwam er meer aandacht voor zorg en huisvesting voor dak- en thuisloze mensen.

... is ingezet op een gezond sociaal leven voor iedereen door onder meer het openhouden van bijvoorbeeld buurthuizen en ontmoetingsplaatsen.

... Via het initiatief van de Leidse Inclusie Agenda is een duidelijk pad uitgezet dat leidt tot betere toegang van de stad voor mensen met beperkingen, betere toegang tot zorg en minder discriminatie.

Toegankelijke zorg

Veel mensen krijgen vroeger of later te maken met een behoefte aan zorg. De toegang hiertoe is een basisrecht. GroenLinks pleit voor kwalitatieve zorg, zo persoonlijk, dichtbij en makkelijk mogelijk. Ook zetten we in op preventie, om mensen te helpen voordat hun probleem of zorgvraag groot wordt.

1. Wij kiezen bij aanbestedingen voor zorgaanbieders op basis van kwaliteit, door nog meer gewicht toe te kennen aan kwaliteit en minder aan kosten. Daarnaast wegen we de beoordelingen van mensen die gebruiken van deze zorg mee.
2. Zorg is het meest effectief als het op tijd wordt gegeven. We leggen daarom nadruk op het preventief en vroegtijdig signaleren van een eventuele zorgvraag. We zorgen dat hulpinstanties en zorgprofessionals laagdrempelig te bereiken zijn.
3. Mantelzorgers, vrijwilligers, vrienden en familie van mensen die zorg nodig hebben, kennen als geen ander de specifieke situatie van die persoon en vormen vaak een belangrijke steunpilaar. Deze zorg moet daarom mogelijk gemaakt worden en ondersteunt worden. GroenLinks wil een loket voor professioneel advies en betere communicatiemogelijkheden met de betrokken instanties voor mantelzorgers, vrijwilligers en andere niet professionele betrokkenen.
4. Mantelzorger moeten op tijd worden ontlast, om weer even op adem te kunnen komen, bijvoorbeeld door zorgpauzes mogelijk te maken met ondersteuning van professionele vervangers.
5. Waar eigen bijdrage en financiële beperkingen een probleem vormen biedt de gemeente daar compensatie voor aan.
6. Wijkteams hebben veel direct contact met zorgontvangers en daardoor goed inzicht in individuele situaties. We investeren daarom in de wijkteams.
7. We treffen maatregelen om een gezonde levensstijl te bevorderen, bijvoorbeeld rond roken, overgewicht en bewegen, zoals met het programma Jongeren Op Gezond Gewicht.⁴⁰
8. We stimuleren dat de directe omgeving van een persoon die zorg nodig heeft, gehoord worden bij het maken van keuzes over de zorgafname.

⁴⁰ JOGG is een organisatie en een programma dat zich richt op het realiseren van een gezonde omgeving en levensstijl voor jongeren. Gemeenten kunnen JOGG programma's uitvoeren.

9. Zorgbehoevende dak- en thuisloze mensen krijgen snelle toegang tot de maatschappelijke opvang. We zetten in op snelle instroom in een woning. Herstel begint pas echt met een huis. Transport en mobiliteit van mensen die zorg nodig hebben moet worden gewaarborgd, met elektrisch pendelvervoer vanuit de buitenwijken, en aandacht voor toegankelijkheid van publieke ruimten en gebouwen.
10. Inclusieve zorg vraagt om sensitiviteit voor culturele, religieuze en persoonlijke verschillen van de persoon die zorg nodig heeft. In Leiden streven we daarom naar zorg waar werknemers en instellingen voldoende aandacht en kunde hebben op gebied van diversiteit en inclusie.
11. GroenLinks wil dat in 2026 alle zorginstellingen in Leiden een roze-loper-certificaat voor (LHBTIQ+)-inclusieve zorg hebben, zodat zorgbehoevende roze ouderen zichzelf kunnen zijn en niet terug de kast in gaan omdat zij zich (sociaal) onveilig voelen.

Zorg op maat

Behoeftte aan zorg is heel persoonlijk. Vaak schuurt dat met regels en administratie. Dat willen we veranderen, door meer maatwerk mogelijk te maken en de afstand tussen zorgverlenende organisaties en zorggebruikers verkleinen.

12. Mensen die zorg nodig hebben krijgen als ze dat willen zo veel mogelijk zelf de regie . We zorgen voor een toereikend persoonsgebonden budget.⁴¹
13. GroenLinks geeft mensen die zorg gebruiken meer inspraak en invloed, via onafhankelijke vertrouwenspersonen en een adequate klachtenafhandeling.
14. We willen barrières in het dagelijks leven van zorggebruikers wegnemen. Daarom betrekken we hun directe omgeving en zorgen we voor goede informatie en voorlichting.
15. Mensen die zorg nodig hebben moeten uit waar mogelijk uit meer dan één zorgaanbieder kunnen kiezen. Dat leidt tot een beter passend aanbod.
16. We stimuleren collectieve woonvormen, waar ouderen en zorgbehoevenden gemengd met andere Leidenaars kunnen wonen. Dit verkleint eenzaamheid, en vergroot de mogelijkheden om elkaar te helpen.
17. Wij zetten ons in voor een betere communicatie en samenwerking tussen al de verschillende partijen, zoals wijkteams, thuiszorg, huisartsen.
18. We gaan uit van vertrouwen, maar zorgaanbieders die ons vertrouwen misbruiken en belangen van mensen die zorg gebruiken schaden door bewust te frauderen, moeten niet alleen zorggeld terugbetalen maar krijgen ook boetes. We sluiten hen uit van het aanbieden van zorg in Leiden. In het geval dit zich voordoet, regelt de gemeente met spoed vervangende zorg.

Invloed op zorg

Praten over zorg doen mét hen die de zorg nodig hebben, in plaats van óver hen. We betrekken zorggebruikers actief bij het beleid en nemen de problemen die zij ondervinden serieus.

19. Bij de uitvoering van zorg willen wij dat beter geluisterd wordt naar de zorgontvanger en directe zorgverleners. Dat houdt bijvoorbeeld in dat degene die het directe contact onderhoudt met de mensen waar het om gaat, ook meer mogelijkheden en invloed krijgen en dat deze feedback ook tot aanpassingen leidt.
20. Wij betrekken deskundige Leidenaars actief bij de voorbereiding van het zorgbeleid via adviesraden.⁴² Daarin is uitdrukkelijk ook plaats voor ervaringsdeskundigen.

⁴¹ Een subsidie waarmee mensen zelf de zorg die zij nodig hebben kunnen inkopen.

⁴² Een extern panel van experts, dat advies geeft aan de leiding van een organisatie.

21. GroenLinks geeft cliëntenraden en cliëntenorganisaties⁴³ echte invloed op beleid en beslissingen waarbij door hen aangedragen aandachtspunten in principe onderdeel worden van beleid, volgens het principe van “neem over of leg uit”.
22. Individuele klachten moeten worden aangegrepen als een mogelijkheid om iets te verbeteren aan het systeem. Wij zijn voor betere en meer transparante klachtenprocedures voor mensen die zorg gebruiken en hun directe omgeving.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met andere hoofdstukken. Zo zijn plannen wat betreft de mobiliteit van mensen die moeilijk ter been zijn of een hulpmiddel gebruiken, beschreven in het hoofdstuk Duurzame Mobiliteit en wordt zorg voor kinderen en jongeren behandeld in het hoofdstuk Opgroeien in Leiden.

⁴³ Een cliëntenorganisatie is een organisatie waarvan zorggebruikers lid zijn. De organisatie verdedigt de belangen van de cliënten. Ook kunnen zorggebruikers en anderen daar terecht voor informatie en advies.

Opgroeien in Leiden

De jeugd is de toekomst. Door in kinderen en jongeren te investeren, werken we samen met hen aan een gelukkige, leefbare en houdbare samenleving nu en in de toekomst. Een veilige omgeving, ruimte om buiten te spelen, kennis en vaardigheden kunnen opdoen, kunnen deelnemen aan sociale en culturele activiteiten en sporten zijn daarvoor belangrijke ingrediënten. Afkomst, geaardheid, financiële, maatschappelijke of sociale verschillen mogen geen beperkende factoren zijn. Zeker na een periode van pandemie en beperkingen is dit helaas niet vanzelfsprekend en zijn extra inspanningen noodzakelijk, op scholen, maar ook daarbuiten.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

-... is er meer aandacht voor mbo studenten: er zijn meer stageplaatsen voor deze groep en studentenfaciliteiten zijn ook hen toegankelijk gemaakt.

-... ligt er een gedegen plan om kansgelijkheid van kinderen en jongeren mee te bevorderen.

-... zijn er in de jeugdhulpverlening belangrijke stappen gemaakt naar een snellere en meer integrale aanpak van problematiek.

Hulp voor kinderen die het moeilijk hebben

Kinderen die thuis met problemen te maken hebben moeten goed geholpen worden, en hulp moet vooral snel en integraal geboden worden in de vorm van een maatwerk plan, 1 gezin, 1 plan, 1 regisseur.

1. Elk kind heeft recht op goede jeugdhulp. Moeizame toegang tot- en wachttijden voor hulp moeten verdwijnen. We zetten kwaliteit en toegankelijkheid voorop zodat ieder kind de hulp kan krijgen die het nodig heeft. Om dit te waarborgen moet de gemeente samen met andere steden lobbyen voor structureel meer geld voor de jeugdhulp.
2. Budgetplafonds in de Jeugdhulp hebben vaak als gevolg dat hulp wordt uitgesteld totdat een crisis ingreep noodzakelijk is. Late hulp veroorzaakt extra lijden en kost uiteindelijk vaak ook meer. Zolang de financiering vanuit het rijk onvoldoende is vinden wij budgetplafonds⁴⁴ in de jeugdhulpverlening niet acceptabel.
3. Het doel van jeugdhulpverlening is deze zorg op termijn overbodig maken voor de hulpvrager, doordat we jongeren, hun ouders en hun bredere sociale netwerk uitrusten met de juiste middelen zodat zij goed voor zich kunnen zorgen.
4. We kiezen ook voor een preventieve aanpak en zorgen dat kinderen en jongeren op een laagdrempelige manier bij jeugdteams en jongerenwerkers terecht kunnen.
5. We willen beter luisteren naar ervaringsdeskundigen in de zorg, maar ook naar jongeren zelf. Wij zorgen voor inspraak bij jeugdhulp, bijvoorbeeld via jongerenraden.
6. Bureaucratie en versnippering tussen hulpverleners en instanties gaan we tegen met 1 gezin, 1 integraal plan, 1 regisseur. Ook starten we een Integraal Kind Centrum.
7. Jongeren die begeleiding ontvangen vanuit de Jeugdwet⁴⁵ of de Wmo 2015⁴⁶ hebben met de jongerenregisseur één aanspreekpunt die op alle levensgebieden de benodigde hulp coördineert.
8. Dakloze jongeren helpen we op meerdere vlakken tegelijkertijd en in samenhang met elkaar: naast onderdak krijgen zij hulp bij het volgen van een opleiding en bij het aanpakken van schulden.

⁴⁴ Budgetplafond: Een gemeente spreekt een budgetgrens af met zorgaanbieders, waar de zorgkosten niet boven mogen komen. Wie zorg levert, nadat het plafond is overschreden, krijgt die niet vergoed.

⁴⁵ Jeugdwet: Op basis van deze wet bieden gemeenten bijna alle zorg en ondersteuning voor kinderen en jongeren onder de 18 jaar.

⁴⁶ Wmo 2015: Op basis van deze wet bieden gemeenten ondersteuning aan inwoners die hulp nodig hebben bij het leiden van een zelfredzaam leven en het deelnemen aan de samenleving.

9. Een warme overdracht van jeugd- naar volwassenenhulp is van belang. Jongeren zijn er niet bij gebaat dat hun 18e verjaardag een harde overgangdatum is wat betreft hulpverlening, De gemeente zorgt dat deze jongeren via een overgangperiode een zachte landing in de volwassenenzorg krijgen.

Buiten zijn

Buiten moet ruimte zijn om te spelen of te praten met leeftijdsgenoten. Deze ruimte moet aantrekkelijk, veilig en groen zijn, en toegankelijk voor iedereen. Daarnaast maken we activiteiten voor kinderen zo veel mogelijk gratis, zodat ieder kind mee kan doen.

10. Buurthuizen, speeltuinen, verenigingen en buitenschoolse activiteiten zijn van groot belang voor ontmoeting en ontwikkeling. Juist in de nasleep van de corona-crisis, ondersteunt de gemeente hen.
11. We creëren volop ruimte om te lopen, te fietsen, te spelen en te hangen. Bij het vormgeven van straten en de gebouwde omgeving, staan deze belangen van het kind voorop. In de ruimtelijke plannen wordt hier goed rekening mee gehouden. Ook hierbij is participatie en inspraak van kinderen en jongeren onmisbaar.
12. We creëren rondom scholen waar mogelijk autovrije straten en veilige, groene looproutes naar scholen. Samen met scholen en hun leerlingen kunnen schoolpleinen en de directe omgeving opnieuw worden ingericht en vergroend met bijvoorbeeld fruitbomen en extra speelgelegenheden.
13. Wij zorgen voor avontuurlijke speelplekken, en we maken meer ruimte om buiten 'vrij' te sporten of te spelen. Daarbij kiezen we waar mogelijk voor een multifunctionele voor inrichting van deze plekken, zodat die niet alleen voor een specifieke activiteit te gebruiken zijn.
14. Leiden krijgt meer faciliteiten voor ongeorganiseerde sporten zoals skaten, skateboarden, BMX en freerunning.
15. Buiten zijn is meer dan buiten bewegen. Met vrienden of vriendinnen afspreken moet ook buiten kunnen, op een veilige en gezellige manier. Hier creëren we meer plekken voor.
16. Plekken waar jongeren samenkomen, moeten inclusief zijn. Bij het inrichten van hangplekken, buurthuizen, scholen en andere locaties houden we rekening met de behoeften en wensen van verschillende groepen.
17. Niet alles hoeft bedacht te worden door volwassenen. Wij betrekken jongeren in een vroeg stadium bij de inrichting van de openbare ruimte waar zij veel gebruik van maken. Dat doen we bijvoorbeeld via DoeMee, via raadpleging van kinderen en jongeren op straat of we vragen het Jongerenpanel om advies.

Leren en Ontwikkelen

Alle kinderen en jongeren hebben recht op een fijne en goede omgeving om in te leren en zich te ontwikkelen. Het faciliteren van onderwijs en leer/werkplekken is daarom belangrijk. Dit vormt de basis voor een eerlijke maatschappij met kansen voor iedereen.

18. De eerste 1000 dagen van een leven zijn belangrijk fundament voor verdere ontwikkeling en kansen: daarom zetten we in op vroeg- en voorschoolse educatie (VVE), brede scholen, en laagdrempelige opvoedondersteuning. We bieden ouders actief voorlichting en hulp bij het inschrijven voor VVE op de peuterspeelzaal of opvang.
19. Voor een kind of jongere is school niet alleen de plek waar je wordt opgeleid, het is ook de plek waar je vrienden maakt en sociaal wordt gevormd. Goede, veilige en gastvrije scholen zien wij als een basisrecht voor elk kind.
20. Goede scholing betekent ook ruimte voor individuele begeleiding voor kinderen die zich niet volgens een standaard patroon ontwikkelen.

21. Wij zorgen voor meer kansengelijkheid voor kinderen: de gemeente stuurt aan op divers samengestelde scholen waar Leidenaars uit alle lagen van de samenleving samenkomen. Ouders krijgen vroegtijdig en laagdrempelig advies over de oriëntatie op schoolkeuze. We zoeken in de huisvesting van scholen een balans tussen de voordelen van menging van kinderen uit diverse sociale-economische achtergronden op grotere scholen en de intimiteit en nabijheid die past bij kleinschaligere scholen.
22. Leerlingen die na het afronden van een opleiding willen doorstromen naar een ander opleidingstype ('stapelen'), krijgen in Leiden voldoende ruimte hiervoor.
23. Bijles is soms nodig, maar voor veel gezinnen te duur. De gemeente Leiden draagt financieel bij als het nodig is.
24. De gemeente helpt scholen om buitenschoolse activiteiten toegankelijk te maken voor alle kinderen. Weinig geld thuis mag geen reden zijn om uitgesloten te worden van uitjes.
25. De gemeente zorgt voor adequate onderwijshuisvesting, veilig, ruim, licht en met goede luchtkwaliteit.
26. Wij ondersteunen scholen bij het bieden van 'extra' educatie zoals natuur- of kunsteducatie.
27. We faciliteren scholen bij het aanleggen van schooltuinen, waardoor kinderen leren verantwoord met natuur om te gaan.
28. Samen met belangengroepen ontwikkelt de gemeente lespakketten die helpen meer bekendheid en begrip te creëren voor bijvoorbeeld verschillen in seksuele geaardheid of verschillende culturen.
29. Scholen worden gestimuleerd om inclusief en toegankelijk te zijn voor kinderen met iedere geaardheid en met welke achtergrond dan ook, waar nodig wordt dit ondersteund met speciale lesprogramma's over diversiteit.
30. Wij stimuleren dat alle kinderen zoveel als mogelijk in het regulier onderwijs terecht kunnen.
31. Wij steunen scholen in het streven voor onderwijs op maat, voor zowel kinderen met voorsprong en achterstand.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met andere hoofdstukken. Zo zijn de plannen uit het hoofdstuk Buiten zijn bijvoorbeeld ook onderdeel van Sport en recreatie en Natuur in de stad, en gaat het serieus nemen van de stem van kinderen en jongeren ook over participatie.

Sport en Recreatie

Sport is een gezonde manier van ontmoeting en ontspanning. Sporten kan samen of alleen, met elkaar in verenigingsverband. Mensen gebruiken sport om hun grenzen te verleggen, maar sport kan ook een rondje fietsen, zwemmen, wandelen of hardlopen zijn. Kinderen en jongeren leren met sport belangrijke waarden, zoals fair play, maken vriendschappen, en leggen de basis voor een gezond gewicht. Voor volwassenen is sport net zo belangrijk. Sport brengt mensen op een positieve manier bij elkaar en moet daarom open en toegankelijk zijn voor iedereen, vrij van belemmering vanwege achtergrond, financiële middelen of beperkingen. Daarom blijft GroenLinks inzetten op het stimuleren van sport voor alle Leidenaars en creëren wij daarvoor de mogelijkheden, zoals een prettige en groene omgeving die uitnodigt tot buiten zijn en bewegen.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

-... is werk gemaakt van nieuwe sportlocaties in Leiden, zoals de geplande combinatie van Zwembad De Vliet en een ijsshal, die klimaatneutraal zal worden gerealiseerd in 2022.

-... is de omgeving in heel Leiden vergroend, nodigt de buitenruimte uit tot bewegen en is de stad veiliger geworden voor sporters door de fiets op 1 te zetten.

-... hebben we ons ingezet voor sporters met het programma Sterke Sociale Basis⁴⁷, en sportverenigingen ondersteund tijdens de coronacrisis met het Platform Sportstad Leiden⁴⁸.

1. GroenLinks zet actief in op het realiseren van meer ruimte voor sport, in het bijzonder voor sporters waarvoor nu nog te weinig plekken zijn. We creëren een nieuw skatepark in Leiden en blazen we nieuw leven in het plan om een deel van de Leidse grachten open te stellen voor zwemmen door het creëren van een stadszwembad met stadsstrand.
2. We zorgen dat sport bereikbaar is voor iedereen. Daarom zorgen we dat wijkparken ook sportvoorzieningen krijgen, zodat alle Leidenaars een trapveldje, basketballcourt of gymtoestellen om de hoek hebben.
3. De buitenzwembaden van Leiden blijven open.
4. Bij het inrichten van de stad houden we rekening met toegankelijkheid en veiligheid voor mensen die graag buiten wandelen, hardlopen, fietsen, kanoën of op een andere manier sportief bezig zijn. Sportfaciliteiten en -plekken moeten toegankelijk en laagdrempelig zijn. Meer groen en een autoluwe binnenstad dragen substantieel bij aan de ruimte voor sport en recreatie.
5. Natuurgebieden en stadsparken zijn, met respect voor groen en natuur, toegankelijk voor sport, spel en recreatie. We wegen de belangen tussen natuur en sport goed tegen elkaar af, waarbij sport niet ten koste mag gaan van de natuur.
6. We zetten door in het realiseren van een netwerk van fietspaden en fietssnelwegen in en rondom Leiden. Hierbij wordt ook rekening gehouden met de sportieve (race)fietsers.
7. Verenigingen en individuen worden geholpen om sporten mogelijk te maken voor iedereen, ook voor mensen met een beperking. De bestaande sportconsulent voor mensen met een (functie)beperking en de breedtesport-coördinator gaan daarvoor meer samenwerken.
8. Sport en discriminatie gaan niet samen. Helaas komt dit in de praktijk nog te vaak voor. De Leidse gemeente houdt een vinger aan de pols en helpt verenigingen actief werk te maken van het uitbannen van discriminatie, en spreekt hen waar nodig aan op hun verantwoordelijkheid.
9. Sporten is gezond en veel Leidenaars doen graag aan teamsport. Nu zijn nog te veel sporten en sportverenigingen niet inclusief. De gemeente zet actief in op het verbeteren van de acceptatie van seksuele- en genderidentiteit, culturele achtergrond of beperking.

⁴⁷ Sterke Sociale Basis is een breed welzijnsprogramma gericht op onder andere jongeren, waar SoL, Includio en BuZz samenwerken. Onder meer jongerenwerk, sport en gezondheid vallen onder het programma.

⁴⁸ Platform Sportstad Leiden is een samenwerking van de gemeente met belangenorganisaties voor sport. Onderdeel is onder meer het sportakkoord, waarmee ideeën die Leidenaars in beweging krijgen worden uitgevoerd.

10. De Leidse Sleutelpas wordt ingezet om sporten toegankelijk te maken voor iedereen, ook mensen met minder financiële middelen. Door het verlagen van contributie voor houders van de sleutelpas ondersteunen we gezond sporten voor iedereen.
11. Het Jeugdsportfonds is een belangrijk middel om alle jongeren toegang tot sport te geven, ook als hun ouders wat minder te besteden hebben. We houden het Jeugdsportfonds in stand, zodat elk Leids kind lekker kan sporten.
12. Sportvelden worden openbaar toegankelijk op tijden dat zij niet door verenigingen worden gebruikt, zodat jongeren daar zelfstandig kunnen spelen en sporten.
13. Kunstgrasvelden met rubberen korreltjes zijn schadelijk voor de gezondheid. We willen deze al eerder dan in 2026 opruimen, zoals de huidige planning is. Zo kunnen alle kinderen in Leiden gezond sporten zonder risico te lopen.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met andere hoofdstukken. Zo zijn de plannen uit het hoofdstuk verkeer belangrijk voor een verkeersveilige stad voor sporters en in het hoofdstuk natuur beschrijven we hoe we werk maken van een groene en gezonde leefomgeving.

Kunst, Cultuur en Sfeer

Van 3 oktober met haar reveille, taptoe, optocht en podia in de stad tot aan genieten van concerten in de Stadsgehoorzaal of van tentoonstellingen in Museum De Lakenhal: Leiden heeft een rijk en divers kunst- en cultuuraanbod dat Leidenaars met elkaar verbindt en laat verwonderen. Kunst en cultuur geven kleur aan het leven. GroenLinks wil volop ruimte aan kunst en cultuur geven en zorgen dat alle Leidenaars hiermee worden bereikt. Kunst en cultuur vindt je ook in de bibliotheek, in de wijk op muurgedichten en in de activiteiten van het buurthuis. We zijn ervan overtuigd dat Leiden beter wordt van een vrije uitwisseling van ideeën, creativiteit en een vruchtbaar cultureel klimaat. Voor iedereen, ongeacht leeftijd, afkomst, inkomen, opleiding, herkomst, of of talent. Een grote diversiteit in aanbod van cultuur en kunst zorgt ervoor dat in Leiden voor ieder wat wils is om zich mee te verbinden, of zich door te laten inspireren en prikkelen. Dit leidt tot sociale cohesie, tot saamhorigheid in de stad en in de wijken.

Om je wijkgenoten, je burens en je mede Leidenaars beter te leren kennen, zijn (amateur)kunst, culturele activiteiten in de wijk, cultuureducatie en cultuurparticipatie voor ons van wezenlijk belang. We koesteren alle creatieve makers die Leiden rijk is. Met de middelen die we hebben, stimuleren we daarom zo veel mogelijk creativiteit, op alle plekken in de stad. GroenLinks spant zich in om alle Leidenaars met kunst en cultuur in aanraking te brengen of te stimuleren zelf kunst te maken. We staan open voor vernieuwing en experimenten. GroenLinks maakt het verschil en wil het succesvolle cultuurbeleid van onze wethouder ook de komende periode voortzetten en zorgen dat nog meer Leidenaars meedoen.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

- ... is het platform **Verwonder om de Hoek** gestart, dat scholen helpt met innovatieve lessen rondom kunst, cultuur, wetenschap en natuur.
- ... worden Leidse ruimtes gebruikt voor het tentoonstellen van kunst van Leidse makers. Onder andere tijdens de jaarlijkse kunstroute, maar ook in het oude V&D gebouw, en andere leegstaande (bedrijfs)ruimtes in de binnenstad en de wijken.
- ...is er met het Lucas van Leydenfonds veel meer kunst in de openbare ruimte geplaatst, zoals bijvoorbeeld in het Singelpark.

Kunst en Cultuur doen we samen

We vragen de cultuursector haar cultuuraanbod (nog) diverser en inclusiever te maken. Met oog voor toegankelijkheid, spreiding in de stad (óók dicht bij de woonomgeving) en specifieke doelgroepen (bijvoorbeeld ouderen en jongeren). Kunst en cultuur bestrijken het hele spectrum, van Mahler tot aan het Festival van het Levenslied. We bouwen voort op de huidige cultuurvisie: onder andere door met culturele initiatieven de sociale cohesie in wijken te vergroten.

14. Kunst en cultuur hebben een intrinsieke autonome waarde. Juist daarom moeten kunst en cultuur bij zo veel mogelijk mensen terecht komen. Kunst en cultuur laten ons kennismaken met het onbekende, bevragen tradities en verbreden de horizon. Daarmee zorgen zij voor verbinding tussen mensen en zingeving in het leven voor iedereen, ongeacht achtergrond.
15. We investeren fors in cultuur de komende periode, zowel in geld als in aandacht.
16. Kunst en cultuur verspreiden we breed door de stad. Niet alleen de binnenstad, maar ook de Leidse wijken vormen een podium voor kunst en cultuur. We moedigen instellingen en makers aan om ook in de wijk kunst en cultuur te programmeren, bijvoorbeeld in buurthuizen.
17. We zetten ons in voor diversiteit en inclusie in kunst en cultuur in Leiden. Zowel makers als bezoekers, jong en oud, iedereen moet zich kunnen herkennen in kunst en mogelijkheden hebben om mee te doen. Bij de uitvoering van het cultuurbeleid hebben we extra oog voor mensen met minder inkomen, jongeren, ouderen, LHBTIQ+'ers, mensen met een beperking en

een diversiteit aan culturele achtergronden. Instellingen werken niet voor hen, maar met hen. We moedigen instellingen aan hun collecties en aanbod te dekoloniseren, en vragen hen om aan te tonen dat hun publiek, medewerkersbestand en programmering diverser worden. Hierbij biedt de gemeente instellingen ondersteuning.

18. Bij het formuleren van cultuurvisie en het kunst en cultuurbeleid gaan we uit van co-creatie met makers en belanghebbenden in de stad, van zowel grote als kleinere instellingen. Dit beleid heeft oog voor de verschillen tussen makers en instellingen in grootte en bereik en geeft zowel de klassieke kunst als de rauwe randen een plek in de stad.
19. We zetten ons in om makers meer kansen te bieden op het gebied van huisvesting en atelierruimte, en zoeken samen met de grote instellingen een duurzame oplossing voor de huisvestingskosten. We clusteren cultuurvoorzieningen waar dat kan in cultuurhubs. Doordat we daarmee besparen op huisvestingskosten gaat meer geld naar makers.
20. We stimuleren meer kunst in de openbare ruimte, onder meer met het Lucas van Leydenfonds. Voorbeelden hiervan zijn beelden langs het Singelpark, muurgedichten, en legale graffiti plekken. Etalages van tijdelijk leegstaande winkelruimten benutten we voor de expositie van Leidse kunst.
21. De gemeente ontwikkelt samen met de culturele sector en andere organisaties de Leidse Sleutelpas, waarmee onder meer de toegankelijkheid van cultuur voor inwoners wordt vergroot. De pas, die iedereen kan aanschaffen maar voor mensen met een lager inkomen gratis is, geeft korting op sport, cultuur, contributie, lidmaatschap en entree van culturele instellingen. Voor bezitters van de Sleutelpas zijn Leidse musea een dag per maand gratis toegankelijk.

Kunst en Cultuur om je te ontwikkelen

Kunst en cultuur dragen bij aan persoonlijke ontwikkeling en creativiteit. Dat geldt voor alle leeftijden, van kinderen tot volwassenen. We zetten kunst en cultuur ook in om ontmoeting en debat te stimuleren, zodat iedere Leidenaar zich kan ontwikkelen en gelijkgestemden kan ontmoeten.

22. Bibliotheken vervullen een belangrijke rol in de bestrijding van laaggeletterdheid. Daarnaast zijn ze plek voor ontmoeting en debat: als echte huiskamers van de stad. BplusC moet in de wijken actief zijn. De bibliotheekvestigingen blijven open, en bieden een breed cursusaanbod. We willen een moderne bibliotheek die meer is dan een plek waar boeken worden uitgeleend. Bibliotheken worden innovatieve ontmoetingscentra voor een leven lang leren en het opdoen van 21e eeuwse vaardigheden (digitale vaardigheden, creativiteit en samenwerken).
23. Kinderen moeten hun creativiteit kunnen ontdekken, zichzelf kunnen ontplooiën en ontdekken waar ze goed in zijn. Scholen werken slim samen met andere partijen in de stad om cultuur- en natuureducatie aan te bieden. We zetten Verwonder om de Hoek voort, dat leerkrachten, ouders/verzorgers, buitenschoolse organisaties en aanbieders van educatieve activiteiten met elkaar verbindt.
24. We zetten extra cultuurcoaches in, die in de wijken meer diverse en bredere groepen bereiken met cultuur, ook op het snijvlak van (jeugd)zorg, educatie en ontwikkeling. Deze cultuurcoaches onderhouden banden met de instellingen en makers van de stad, en kunnen jongeren laagdrempelig in aanraking laten komen met kunst en cultuur.

Kunst en Cultuur voor en door de makers

Leiden heeft een prachtig aanbod aan kunst en cultuur, gemaakt en geproduceerd door getalenteerde kunstenaars bij tal van instellingen en gezelschappen, maar ook in slimme samenwerkingsverbanden met bewoners en ondernemers. GroenLinks is ambitieus op het gebied van kunst en cultuur en maakt het verschil voor de makers. We zetten ons in voor de kunstenaars en makers die onze stad zo mooi maken, en investeren de komende periode fors in hen. Of het nou gaat om kleinkunst in een buurthuis of een grote productie in een theater. Kunst en cultuur zijn van alle bewoners, vrijwilligers en

deelnemers. We zijn voor een fijne omgeving waarin makers tot bloei komen, waar kruisbestuivingen en rauwe of innovatieve kunst alle ruimte krijgen.

25. We investeren fors om Leiden een fijne stad te maken voor kunstenaars. Waar mogelijk schaffen we regels af of versoepelen we deze zodat spontaniteit van kunst en cultuur naar voren kunnen komen, zoals rondom vergunningsaanvragen voor muziek in het openbaar. De gemeente als geheel zet zich in om mee te denken met makers en een open klimaat te creëren waarin kunst en cultuur kunnen floreren en mensen elkaar makkelijker ontmoeten. Dit maakt de stad leefbaarder en leuker voor haar inwoners.
26. Wanneer de gemeente zelf kunst koopt, laat zien in de openbare ruimte of culturele activiteiten organiseert heeft zij extra aandacht voor Leidse makers. 1% van het budget voor fysieke projecten in de publieke ruimte wordt uitgegeven aan het kopen van kunst voor de openbare ruimte, uitgevoerd door het Lucas van Leydenfonds.
27. De gemeente betaalt makers een eerlijke prijs door de Fair Practice Code toe te passen. Culturele instellingen die subsidie van gemeente krijgen passen de code ook zoveel mogelijk toe.
28. We spannen ons in om makers duurzaam aan de stad te verbinden. Projectsubsidies voor cultuur maakt de gemeente goed vindbaar met een laagdrempelige aanvraagprocedure.
29. We juichen verdere samenwerking tussen ondernemers, bedrijven, kunstenaars, particulieren en kunst en cultuurinstellingen toe. Bijvoorbeeld op het snijvlak van kunst en horeca, in het bijzonder gerelateerd aan het Leidse nachtleven, zoals de Buurt en de Wilbar. Daarnaast besteden we aandacht aan het creatieve ondernemerschap van kunstenaars en de belangrijke rol die zij vervullen in de stad.
30. We willen meer betaalbare locaties voor (experimentele) kunst en cultuur. We maken ons hard voor betaalbare oefenruimtes en ateliers, expositieruimte, en vrijbuitersruimte zoals de Kaasmarktschool en Nieuwplaatz in aanvulling op de bestaande, meer formele plekken.
31. We staan pal voor de functies van de kleine kunstpodia, culturele gezelschappen en ontmoetingsplekken, en ondersteunen hen waar dat noodzakelijk is in hun voortbestaan.
32. We stellen een adviesraad in die zich toelegt op het beoordelen van meerjarige subsidieaanvragen en het toetsen van uitvoering van de Leidse cultuurnota.
33. GroenLinks stimuleert grotere Leidse instellingen om ook Leidse kunstenaars een plek te geven in de programmering. Daarnaast ondersteunt de gemeente kunstenaars op het gebied van doorstroming na een stipendium, bijvoorbeeld met netwerkbijeenkomsten en communities of practice.

Een levendige historische stad

Leiden is niet alleen een stad waar fantastische kunst gemaakt wordt, ook het aanzien van de stad zelf is geweldig. Monumentale en oude gebouwen sieren de binnenstad, maar worden ook steeds vaker afgewisseld met moderne en duurzame architectuur. We willen ons blijven inzetten voor de historische waarde van de stad en de culturele rijkdom van Leiden voor zoveel mogelijk bewoners beschikbaar maken. Het cultuurkwartier en energiepark laten zien hoe ambacht en cultuur verweven is met de fysieke ruimte, en hier blijven we op inzetten. Tegelijkertijd gaan we met onze tijd mee, want de stad kent grote opgaven op het gebied van verduurzamen en woningen bouwen. GroenLinks streeft ernaar het karakter van de historische stad te behouden en Leiden klaar te maken voor de toekomst.

34. Erfgoed Leiden & Omstreken maakt haar gebouw en collecties breder toegankelijk.
35. We onderzoeken de mogelijkheid van een gedeeld collectiegebouw van Leidse culturele instellingen. Zo ontsluiten we collecties, maken we erfgoed breed beschikbaar en ontstaan er nieuwe mogelijkheden voor onderwijs en onderzoek. Daarnaast bindt dit n historische en hedendaagse collecties aan de stad.

36. Cultureel erfgoed en architectuur maken Leiden mooi. Om tegelijkertijd met de tijd mee te gaan, gaan we flexibeler om met vergunningsaanvragen rondom historische gebouwen die leiden tot verduurzaming en verdichting.
37. Leiden ligt vol met historische sloepjes, schepen, en ander industrieel erfgoed in de vorm van varende monumenten. Deze willen we beschermen en breed toegankelijk maken, ook om inwoners te informeren over Leids erfgoed.

Horeca en nachtleven

De horeca is een sfeerbepalende sector voor de stad, die van GroenLinks ruimte krijgt. In en rondom de horeca kun je vrienden ontmoeten, maar ook kennismaken met de andere inwoners die Leiden rijk is. Bouwvakkers drinken hun biertjes naast studenten, professoren naast verzorgenden. Na de corona-crisis snakken we naar meer verbinding en toevallige ontmoetingen. Bovendien heeft Leiden behoefte aan een spannender, diverser en creatiever nachtleven.

38. We faciliteren waar mogelijk nieuwe dansgelegenheden in de stad. Ook krijgt Leiden een nachtburgemeester of een nachtroubadour.
39. Uitgaan in Leiden moet voor iedereen leuk zijn. We onderzoeken voor welke doelgroepen nog weinig uitgaansgelegenheden is (bijvoorbeeld meer horeca gericht op biculturele- of LHBTIQ+-personen of kroegen gericht op 30-plussers) en stimuleren vervolgens de komst van deze horeca naar Leiden.
40. De gemeente zet zich ervoor in dat ook na de corona-crisis de horeca en evenementen bij kunnen dragen aan een levendige stad.
41. De binnenstad moet leuk zijn en blijven voor iedereen. Bij toerisme, horeca en het toestaan van evenementen zoekt de gemeente telkens een goede balans tussen levendigheid en leefbaarheid.
42. GroenLinks staat open voor een hostel in de Leidse binnenstad, zodat ook jongeren goedkoper in het centrum kunnen overnachten.
43. Bij toename van inkomsten uit toeristenbelasting vloeit naast een deel voor Leiden Marketing, ook geld terug voor investeringen in kunst en cultuur.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met de andere hoofdstukken. Zo wordt bijvoorbeeld in het hoofdstuk Opgroeien in Leiden beschreven hoe we tegen onderwijs aankijken, en wordt in de bijlage over de Donuteconomie meer invulling gegeven aan onze (diversiteits)doelstellingen voor de cultuursector.

Vrijheid om jezelf te zijn

In Leiden wonen, leren en werken mensen die allemaal anders zijn. Jonge mensen en oude mensen, werkende mensen, studenten en schoolgaande mensen. Mensen die in Nederland geboren zijn, binnen of buiten Leiden en mensen die geboren zijn in een ander land. Mensen met verschillende huidskleuren en mensen met verschillende culturen. Cisgender mensen, transgender mensen, non-binaire mensen. Mensen die wel religieus zijn en mensen die niet religieus zijn. Allemaal zijn we Leidenaars. In onze stad moet je kunnen zijn wie je bent. GroenLinks staat voor een respectvolle, inclusieve Leidse samenleving. Uitsluiting, discriminatie en intolerantie hebben daarin geen plaats. We gaan deze uitwassen dan ook tegen door als gemeente een inclusieve organisatie te zijn, en te zorgen dat iedereen vrij en veilig aan het openbare leven kan deelnemen.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

-... is een bestedingsplan voor de regenbooggelden gerealiseerd, en hebben we de Verklaring van Dordrecht ondertekend.⁴⁹

-... hebben we ons sterk gemaakt voor de positie van transgender personen, onder andere door transitieverlof vast te leggen, geld te reserveren voor re-integratietrajecten ten behoeve van emancipatie, en jaarlijks de transgenderenvlag te hissen op het stadhuis.

-... is werk gemaakt van echte inclusie: door het opstellen van een Leidse inclusie agenda, genderneutrale voorzieningen in het Indoor Sportcentrum en komt er een kunstwerk dat LHBTIQ+-personen zichtbaar maakt.

-... is gewerkt aan de toegankelijkheid van Leiden, door het barrièrevrij maken van gebouwen en het plaatsen van een audiozuil op station De Vink voor slechtzienden.

Anti-discriminatie, anti-racisme en diversiteit

Leiden is een veelzijdige en kleurrijke samenleving met bewoners van verschillende achtergronden, culturen en levens- of geloofsovertuigingen. GroenLinks herkent daarin de kracht van onze stad. Veelkleurigheid en veelvormigheid leidt helaas te vaak tot achterstelling en uitsluiten. GroenLinks zet zich actief in voor rechtvaardigheid en inclusie.

1. In Leiden bestrijden we discriminatie, uitsluiting en achterstelling in iedere vorm zoals racisme, seksisme, haat vanwege seksuele identiteit, gender(uiting) of beperking, maar ook antisemitisme en islamofobie.
2. Diepgewortelde vooroordelen komen bij alle mensen en instellingen voor. GroenLinks bepleit daarom dat de gemeente het goede voorbeeld geeft op het vlak van diversiteit en inclusie. Ook speelt het hierin een stimulerende rol als werkgever, subsidieverstrekker en samenwerkingspartner.
3. Bij nieuw beleid en beleidsevaluaties toetst de gemeente altijd wat de impact is op ongelijkheid tussen verschillende groepen op basis van kenmerken zoals geslacht, seksuele- en genderidentiteit, beperking, etniciteit, of leeftijd.
4. Leiden krijgt in de raadsperiode 2022-2026 een wethouder emancipatie en diversiteit. Deze wethouder heeft de taak te zorgen voor integraal beleid met betrekking tot de verbetering van de positie van LHBTIQ+- personen, mensen met een beperking, biculturele personen en vrouwen.
5. Voor veel mensen met een beperking is het organiseren van meedoen in de samenleving op het gebied van werk, wonen, zorgen en mobiliteit een onbetaalde part-time baan. Leiden maakt daarom werk van het uitvoeren van het VN-verdrag voor mensen met een handicap zodat door integraal beleid meedoen makkelijker wordt.

⁴⁹ Verklaring van Dordrecht: initiatief van Transgendernetwerk Nederland, waarin afspraken worden gemaakt over goed werkgeverschap voor transgender werknemers.

6. De openbare ruimte is van iedereen. De gemeente maakt deze toegankelijk voor mensen met beperkingen. Ook de toegankelijkheid van openbaar vervoer en overheidsgebouw is in 2026 voor iedereen gegarandeerd.
7. Het doen van aangifte van discriminatie, racisme en straatintimidatie maken we makkelijker. Ook stimuleren we dat Politie en Bureau anti-discriminatie beter samenwerken en dat zij goed registreren op welke gronden discriminatie en intimidatie plaatsvindt.
8. Veel Leidenaars kunnen het discriminatiemeldpunt nog niet vinden of zien het belang van melden niet in. De gemeente start een campagne om het meldpunt actief te promoten en de aangiftebereidheid te stimuleren. De gemeente zorgt dat altijd wordt teruggekoppeld wat met een aangifte is gebeurd.
9. De gemeente laat het slavernijverleden van de stad onderzoeken, om uit te vinden hoe Leiden geprofiteerd heeft van de wereldwijde handel in slaafgemaakten, en wat de rol van het stadsbestuur en Leidse inwoners daarin was. Het is voor de inwoners belangrijk hier kennis van te nemen, en als dat uit het onderzoek noodzakelijk blijft zal het stadsbestuur hier excuses voor aanbieden. De gemeente zorgt voor passende aandacht voor de uitkomst van het onderzoek in de stad, bijvoorbeeld door aanvullende uitleg bij straatnaamborden of bepaalde monumenten.

LHBTIQ+-emancipatie en -acceptatie

GroenLinks vindt dat iedereen in Leiden veilig zichtbaar zichzelf moet kunnen zijn. Liefdevolle relaties tussen volwassenen zijn nooit een reden voor achterstelling, uitsluiting of bedreiging. Leiden voert samen met COC Leiden een actief en integraal LHBTIQ+-beleid.

10. De gemeente stelt kaders voor LHBTIQ+-beleid in ieder geval op het gebied van onderwijs, veiligheid, (ouderen)-zorg, werkgelegenheid, wonen en sport. Leiden faciliteert dit beleid met voldoende ambtelijke ondersteuning.
11. Leiden pleit actief voor hernieuwen van de landelijke regenbooggelden en blijft zelf regenbooggemeente.
12. Gezinnen zijn veelzijdig en veelvormig. Gemeentelijke instanties houden rekening met kinderen die opgroeien in één- of meeroudergezinnen of alternatieve leefvormen. De gemeente stimuleert onderwijs- en zorginstellingen om dit ook te doen.

Fysieke toegankelijkheid

We zetten blijvend in op een toegankelijk Leiden voor iedereen. We zorgen voor de juiste voorzieningen zodat ook mensen met een fysieke of mentale handicap mee kunnen doen.

13. De gemeente betreft organisaties van mensen met een beperking bij het maken van het beleid over toegankelijkheidsvoorzieningen.
14. De gemeente geeft het goede voorbeeld door alle gemeentelijke gebouwen voor iedereen toegankelijk te maken en spant zich in om dit ook met en voor alle Leidse (semi-)publieke organisaties te realiseren. Hierbij denken we aan rolstoel- en hulpdiervriendelijkheid en vrij beschikbare tolken.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met de andere hoofdstukken. Zo wordt bijvoorbeeld in het hoofdstuk Kunst en Cultuur beschreven welke diversiteitsdoelstellingen we in de cultuursector hebben, en in het hoofdstuk Veiligheid hoe we agressie voorkomen en aanpakken.

Democratie en Participatie

De stad maken we samen. In Leiden kennen we een rijke traditie van meebeslissen. Van het burgerinitiatief Singelpark en het gesprek met de stad, tot het online DoeMee burgerparticipatieplatform. Dit platform blijkt nu al in staat om nieuwe doelgroepen mee te laten doen. Meedoen is ook kern van onze stad. We gaan samen aan de slag om groene gevels aan te leggen, of ruimen met z'n allen de stad op. Het kan nog beter. Soms voelen mensen zich onmachtig of hebben ze het idee dat de politiek niet voor hen is. Juist voor die mensen spannen we ons extra in. Dat houdt in dat we ons inzetten voor het versterken van de democratie en vertegenwoordiging. Voor GroenLinks begint de democratie van onderaan. Bij mensen die hun straat, hun buurt of hun gemeente beter willen maken. Wij geloven dat veranderingen beter worden wanneer de Leidenaars daarover meepraten. Daarbij is het belangrijk dat iedereen een stem heeft, niet alleen de gevestigde belangen.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

-... is het DoeMee platform waar Leidenaars digitaal mee kunnen praten en mee kunnen denken volwassen geworden.

-... is een professioneel en onderzoek uitgevoerd naar de kansen en risico's van participatie, met concrete aanbevelingen om de deelname van inwoners aan de besluitvorming verder te verbeteren.

-... is het aantal overeenkomsten met Leidenaars voor vergroening via 'Samen aan de slag' gestegen van 700 naar ruim 2500.

-... hebben we ons sterk gemaakt voor burgerbegrotingen, door het indienen van een motie om hiermee te gaan experimenteren.

Directe Democratie

GroenLinks vindt echter dat burgers meer invloed op het beleid moeten hebben dan een keer in de vier jaar naar de stembus gaan. De gemeenteraad is het hoogste orgaan van de stad. Uiteindelijk besluit zij welke richtingen we inslaan als stad. Daarom is een sterke en gezonde gemeenteraad met open en nieuwsgierige blik nodig. We gaan daarnaast experimenteren met nieuwe vormen van directe democratie, zodat burgers ook tussen verkiezingen in invloed hebben op de stad. Meer ruimte voor betrokkenheid van burgers bij het beleid verkleint de afstand tussen beleidsmaker en inwoners en zorgt voor meer betrokkenheid. Participatie van inwoners bij het beleid heeft voor ons twee hoofddoelen: betere plannen maken mét de stad en het vergroten van de kansengelijkheid. Referenda geven vaak te weinig ruimte aan de verschillende overwegingen in een vraagstuk. GroenLinks geeft daarom de voorkeur aan andere vormen van directe democratie. Bij nieuwe plannen betrekken we zoveel mogelijk verschillende Leidenaars, juist ook de mensen die nu nog niet meepraten.

1. De gemeenteraad komt met extra energie op voor juist die belangen die (nog) geen eigen stem hebben: kinderen, toekomstige generaties, nieuwe bewoners, vluchtelingen en de natuur.
2. De gehele gemeenteraad en gaat jaarlijks op training om het uitvoeren van de volksvertegenwoordigende rol goed te onderhouden, zodat de een scherp en krachtig orgaan is dat optimaal de belangen van de stad behartigt.
3. In aanvulling daarop trainen we ambtenaren op een open bestuurscultuur, het vormgeven van participatietrajecten en het werken met burgerinitiatieven. Waar mogelijk vragen we onze partners om bij deze trainingen aan te sluiten.
4. Het is een zegen dat zoveel Leidenaars hun tijd en energie willen inzetten om samen de stad te verbeteren. Zij hebben recht op een gemeente die duidelijk aangeeft wat wel en niet kan, openstaat voor nieuwe ideeën en goed de verwachtingen managet over de beschikbare tijd en

- middelen. Daarom willen wij dat de gemeente gaat werken met een heldere participatieleidraad⁵⁰.
5. Participatie mag geen motor worden van groeiende kansenongelijkheid. Daarom moet de gemeente zich bij participatie inspannen voor een goede afspiegeling van de stad, het meewegen van ongeorganiseerde belangen en een zorgvuldige eindafweging.
 6. GroenLinks wil experimenteren met het instellen van een Leidse burgerraad, die samengesteld wordt op basis van gewogen loting. Dit platform gaat de gemeenteraad adviseren. De gemeenteraad vraagt hen actief om oplossingen bij bepaalde vraagstukken. De oplossingen die de burgerraad voorstelt, worden in de gemeenteraad besproken en daar wordt over gestemd.
 7. We bevorderen democratie in de wijk door burgercollectieven de ruimte te bieden om de organisatie van lokale voorzieningen mogen overnemen (right to challenge).
 8. Iedere wethouder heeft, naast de inhoudelijke onderwerpen, ook een wijk/stadsdeel waar zij of hij eerste aanspreekpunt is. Dit bevordert een open bestuursstijl, toegankelijkheid en participatie, ook van Leidenaren die minder vaak gehoord worden.
 9. We betrekken bewonersorganisaties en wijkverenigingen actief bij wat speelt in de stad en in hun directe leefomgeving. Ook zetten we in op meer contact met mensen en organisaties die minder vaak gehoord worden in de bestaande participatiestructuren, zoals jongeren, Leidenaren met een migratieachtergrond en praktisch opgeleiden.
 10. Leiden krijgt een algemene ombudspersoon die zich bij klachten als onafhankelijke partij inzet voor inwoners die afhankelijk zijn van de Leidse gemeente.
 11. Om ook jongeren een stem te geven krijgt Leiden een Jongerenpanel, dat gevraagd en ongevraagd advies geeft aan de gemeenteraad en het college van Burgemeester & Wethouders. Ook krijgt het Jongerenpanel budget om te besteden aan projecten gericht op kinderen en jongeren.

Participatie in de wijk

Ontmoeting in de wijk is cruciaal voor een gezonde lokale democratie. In de wijken is volop kennis aanwezig waarmee oplossingen voor wijkvraagstukken gevonden kunnen worden. GroenLinks wil participatie in de wijk stimuleren en faciliteren.

12. We stimuleren de komst van nieuwe ontmoetingsplekken (zoals buurthuizen) waar deze zijn verdwenen en zorgen voor betere ondersteuning voor bestaande ontmoetingsplekken.
13. GroenLinks wil dat de gemeente in gesprek gaat met woningcorporaties om te kijken hoe zij zich, bijvoorbeeld met hun ruimtes, in kunnen zetten om meer ontmoetingen in de wijk te faciliteren.
14. Met name in de minder welvarende wijken, en wijken met veel corporatiewoningen zetten we extra in op het betrekken van bewoners bij het vergroenen van de wijken. Deze wijken zijn vaak meer versteend en samen vergroenen geeft een impuls aan de leefbaarheid.
15. Participatie leidt nog te vaak tot onbevredigde gevoelens. Daarom spannen we ons in de communicatie met buurtbewoners te verbeteren. Bij participatie geeft de gemeente aan de bewoners terug wat zij met hun inbreng heeft gedaan.

Een democratische regio

De gemeente Leiden werkt op veel verschillende niveaus en thema's samen met de regio. We pakken bijvoorbeeld samen de klimaatcrisis, het woningtekort en de energietransitie aan. Deze samenwerkingsverbanden zijn van invloed op het door de gemeente gevoerde beleid. Daarom is het belangrijk dat hier goede democratische controle op is.

⁵⁰ Participatieleidraad: hulpmiddel voor participatie dat ruimte biedt aan de ideeën van bewoners, helderheid verschaft over de mogelijkheden van de participatie en de gemeente dwingt om transparant te maken op basis van welke overwegingen zij uiteindelijk tot een besluit komt.

16. GroenLinks pleit voor democratische samenwerking in de regio. We staan open voor een fusie met een of meer buurgemeenten in de Leidse regio en ziet op verschillende vlakken ook duidelijke voordelen: grotere organisatiekracht, betere dienstverlening voor de burgers, meer slagkracht voor het oplossen van grote maatschappelijke vraagstukken op. We vinden het belangrijk dat inwoners van alle kernen invloed uit kunnen oefenen op het beleid dat hen raakt.
17. Het werken aan betere samenwerking eventueel uitmondend in een fusie doen we in gezamenlijkheid met de buurgemeenten. Concreet betekent dit dat we alleen stappen zetten richting een fusie als buurgemeenten daar het initiatief voor nemen.
18. Bij een eventuele fusie wordt goed gekeken hoe in de verschillende kernen dienstverlening verankerd kan worden zodat de lokale overheid dicht bij de inwoners blijft.
19. We hechten aan sterke lokale journalistiek en zetten het onafhankelijke Leids Media Fonds voort.

Digitale democratie

De maatschappij wordt steeds afhankelijker van digitale platforms, zo ook de gemeente. De manier waarop de digitale infrastructuur wordt vormgegeven is een belangrijk onderdeel van de democratie en de dienstverlening van de gemeente. GroenLinks wil daarom dat de gemeente transparant is over de gemaakte keuzes en goed nadenkt over de gevolgen van digitalisering. Daarnaast houden we oog voor inwoners die minder handig zijn met de computer.

20. De gemeente stelt een ethische commissie⁵¹ aan die haar gevraagd en ongevraagd van advies voorziet over (nieuwe) technologie en het gebruik van data.
21. We stellen een gemeentelijke taskforce digitale dienstverlening in. Deze taskforce ondersteunt mensen die niet goed kunnen omgaan met de digitale ontwikkelingen, onder andere met behulp van cursussen en hulp aan huis. Ook helpt de taskforce met het toegankelijk maken van overheidsteksten en websites.
22. Inwoners hebben recht op menselijk contact met de gemeente als ze dat willen. Alle gegevens die de gemeente digitaal beschikbaar stelt moeten daarom ook offline toegankelijk zijn.
23. Alle gemeentelijke webpagina's worden zoveel mogelijk in begrijpelijke taal (B1) geschreven. Ook krijgen alle pagina's een knop waarmee inwoners kunnen melden dat de tekst te ingewikkeld is of niet klopt. Deze teksten worden door de gemeente zo goed mogelijk aangepast.
24. De gemeente steunt de ontwikkeling van niet-commerciële en coöperatieve platforms, zoals Fairbnb, als alternatief voor platformbedrijven zoals Airbnb of Uber. Zo geven we lokale ondernemers meer invloed, en maken we de democratische controle sterker.
25. Bij ICT-aanbestedingen spelen de kwaliteitsnormen een leidende rol in plaats van de kosten. Daarbij staat het probleem dat moet worden opgelost centraal, en als dat niet kan worden opgelost gaat de aanbesteding niet door.
26. De ICT die de gemeente gebruikt voldoet zo veel mogelijk aan open standaarden en open source normen. Dat maakt digitale oplossingen herbruikbaar voor andere gemeenten en organisaties.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met de andere hoofdstukken. Zo wordt bijvoorbeeld in het hoofdstuk Natuur in de Stad beschreven hoe Leidenaars samen de stad vergroenen, is samenwerking in de regio van belang bij de energietransitie en is de manier waarop inspraak en participatie plaatsvinden van belang bij plannen op alle terreinen en daarmee door alle hoofdstukken heen.

⁵¹ Ethische commissie: Onder andere de gemeenten Enschede en Eindhoven hebben zo'n ethische commissie.

Veiligheid

Iedereen heeft het recht veilig te zijn. In Leiden gaat het goed met de veiligheid: de misdaadcijfers dalen. Toch kan het nog beter. GroenLinks wil daarom blijven inzetten op preventie. Steeds opnieuw kijken we hoe we de oorzaken van criminaliteit kunnen wegnemen. Met preventieve maatregelen willen we onveiligheid aanpakken, zodat iedereen met een veilig gevoel over straat kan. Daarom accepteren we geen geweld, geen dreigende opmerkingen en geen gesis naar vrouwen, LHBTIQ+'ers of andere kwetsbare groepen. Iedereen moet zonder angst voor bedreiging en andere uitwassen over straat kunnen en deel kunnen nemen aan de samenleving. We ondersteunen het toegankelijker maken van hulpinstanties wanneer zij nodig zijn om veiligheid te waarborgen. Bij het vergroten van de veiligheid in Leiden, respecteren we burgerrechten. We zijn daarom kritisch op middelen als cameratoezicht. Camera's willen we alleen na zorgvuldige afweging als onderdeel van een breder pakket inzetten. We zorgen ook dat de veiligheid van gegevens gewaarborgd is. GroenLinks zet daarom in op actief digitale veiligheids- en privacybeleid. De gemeentelijke systemen moeten continue weerbaar gehouden worden tegen cybercrime en we onderwijzen onze medewerkers over digitale veiligheid.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

-... is er werk gemaakt van de aanpak van ondermijnende criminaliteit in Leiden.

-... hebben er in verschillende wijken succesvolle clean sweeps plaatsgevonden. Hierbij richt de handhaving zich concreet een periode op een wijk met aandacht voor veiligheid, overlast en wijkverbeteringen.

-... hebben we het aantal camera's beperkt op plekken waar de inzet daarvan niet proportioneel of noodzakelijk is.

Voorkomen en bestrijden criminaliteit

GroenLinks ziet in het voorkomen van criminaliteit de beste strategie om onveiligheid tegen te gaan. Wanneer de preventieve aanpak niet slaagt, bestraffen we misdaad rechtvaardig.

1. We investeren volop in armoedebestrijding, goede geestelijke gezondheidszorg en veilige inrichting van de openbare ruimte. Dit komt de veiligheid in de stad ten goede, doordat criminaliteit geen overlevingsstrategie of uitlaatklep wordt. Deze investeringen doen we niet alleen vanuit het veiligheidsoogpunt, we doen ze voor een leefbare stad. Je leest hierover meer in de hoofdstukken over onderwijs, werk en inkomen, zorg, en leefomgeving.
2. We kiezen voor een wijkgerichte aanpak. De netwerken van bewoners, wijkagenten, jongerenwerkers en verzorgers worden optimaal benut en verstevigd om overlast en kleine criminaliteit tegen te gaan.
3. We geven prioriteit aan de preventie van criminaliteit. We zorgen voor ondersteuning van jongeren die het moeilijk hebben met voorlichting en ontwikkelkansen. We zorgen ook dat jongeren die grensoverschrijdend gedrag vertonen, worden aangesproken en leren van hun fouten. Daarbij zetten we in op passende herstelmaatregelen, coaching en nieuwe kansen.
4. Ondermijnende criminaliteit wordt hard bestreden. Georganiseerde misdaad en fraudeurs maken misbruik van de vrije samenleving en schaden het vertrouwen daarin.
5. Extremisme kan ontstaan bij iedereen. De gemeente is alert op het ontstaan van mogelijk gewelddadig extremisme en werkt samen met scholen, organisaties en (buurt)verenigingen om extremisme te voorkomen en te signaleren.
6. GroenLinks wil softdrugs legaliseren en decriminaliseren. In Leiden komt een gereguleerde wietplantage. Dit vermindert overlast en criminele activiteit en beschermt tevens de veiligheid en kwaliteit voor de gebruikers.

Veilig thuis en veilig op straat

Je thuis en op straat veilig voelen, moet vanzelfsprekend zijn. Daarom zet GroenLinks zich in tegen huiselijk geweld en tegen geweld, bedreiging en discriminatie van mensen op straat.

7. Helaas komt huiselijk geweld nog te veel voor. GroenLinks accepteert dit niet, daarom zetten we in op snelle hulp. Wachtlijsten moeten teruggedrongen worden en we bevorderen de intensieve samenwerking tussen VeiligThuis en de sociale wijkteams.
8. GroenLinks wil de veiligheid van vrouwen op straat vergroten. Incidenten in Leiden en elders in de wereld vervullen ons met afschuw. Hoewel het niet vaak gebeurt, zou niemand met vrees voor geweld, verkrachting of andere excessen over straat moeten. We zetten in op goede monitoring, inzet van extra middelen wanneer nodig en letten op de veiligheidsbeleving van een straat waar we gaan bouwen.
9. De gemeente voert het Leidse regenboogakkoord 2022-2026 uit. In navolging hiervan stimuleert ze bij politie en handhaving de vergroting van kennis en expertise over geweld en discriminatie jegens LHBTIQ+’ers, mensen met een migratieachtergrond, mensen met een beperking en vrouwen. Ook stimuleert de gemeente goed aangiftebeleid en registratie van dit type geweld en discriminatie.
10. Racistische profilering door politie, boa’s en de gemeente wordt bestreden door voorlichting en door het promoten van diversificatie van de samenstelling van het personeelsbestand. Politie, boa’s en gemeente moeten een afspiegeling worden van de samenleving. Diversiteit binnen de organisatie is een effectief middel tegen racistische profilering. Voorlichting en bewustzijns campagnes worden zowel binnen de organisatie als in de stad ingezet.
11. De politie zorgt ook in Leiden voor Roze-in-Blauw-contactpersonen zodat de drempel voor aangiftes rondom seksuele- en genderidentiteit lager wordt.

Privacy, digitale veiligheid en burgerrechten gewaarborgd

Digitale veiligheid is belangrijk, maar de gemeente moet zich ook bewust blijven van privacyregels en burgerrechten. GroenLinks zet zich in voor proportionele maatregelen en houdt het belang van burgers altijd in het oog.

12. Cameratoezicht, preventief fouilleren, gebiedsontzeggingen en samenscholingsverboden worden alleen in uitzonderlijke situaties gebruikt om de veiligheid te vergroten. Waar niets anders helpt vinden we cameratoezicht acceptabel. Dit moet wel onderdeel zijn van een breder pakket aan maatregelen. Regelmatige evaluaties moeten nut en noodzaak aantonen.
13. De camera’s rond het station achten we momenteel niet proportioneel en moeten worden verwijderd.
14. De gemeente opent een (digitaal) loket Digitale Zaken, waar burgers terecht kunnen met al hun vragen en klachten over gemeentelijke digitale zaken, ook als de gemeente zaken heeft uitbesteed of data verwerkt binnen samenwerkingsverbanden. Hier is onder andere alle data die de gemeente over haar inwoners bezit te raadplegen, samen met onder andere een algoritmeregister⁵² en een sensorregister. Ook komt er via het digitale loket een gemeentelijk meldpunt (keten)fouten om foutieve gegevens over burgers die van het ene computersysteem zijn doorgesijpeld in andere ICT-systemen in de keten te corrigeren.
15. We willen inwoners meer controle geven over hun persoonsgegevens, zoals via de privacyapp IRMA. Het doel is dat iedereen zelf persoonsgegevens in beheer heeft en kan kiezen welke gegevens wanneer met welk doel te delen.

⁵² Algoritmeregister: Via een algoritmeregister kunnen alle algoritmes, die geautomatiseerde keuzes maken, van de gemeente worden ingezien. Door hier inzicht in te geven kan worden gecontroleerd of algoritmes voldoen aan de gestelde regels en eisen. Zo kunnen bijvoorbeeld algoritmes die bevolkingsgroepen discrimineren, zoals bijvoorbeeld bij de toelagenaffaire is gebeurd, worden voorkomen. De gemeenten Amsterdam, Eindhoven, Zwolle en Utrecht hebben al zo’n register.

16. Als de gemeente afspraken maakt met externe partijen waarin gegevens gelinkt aan burgers worden gedeeld dan wordt dit altijd tijdelijk gedaan, inclusief een maximale bewaartermijn. Zo kan na verloop van de termijn de gegevensuitwisseling worden herzien of worden opgezegd. Ook mogen deze gegevens nooit zonder toestemming van de gemeente gedeeld worden met derden.
17. Om burgers mee te nemen in het digitale proces informeert de gemeente de inwoners proactief over alle manieren waarop ze (persoons-)gegevens verwerkt in openbaar te verspreiden media, zoals het gemeentelijke huis-aan-huis blad.
18. De gemeente hanteert het uitgangspunt dat volledig geanonimiseerde data die overheden, bedrijven en andere organisaties uit de stad genereren en over de stad verzamelen gemeenschappelijk bezit zijn, dat door iedereen te gebruiken is.
19. De gemeente leidt haar werknemers proactief op, om informatieveilig te handelen en informatieveiligheidsrisico's te herkennen en te melden.
20. De gemeente gebruikt geen (nep)accounts om burgers op sociale media te monitoren.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met de andere hoofdstukken. Zo wordt bijvoorbeeld in het hoofdstuk Vrijheid om jezelf te zijn beschreven hoe we discriminatie aanpakken, en wordt in de bijlage over de Donuteconomie meer invulling gegeven aan onze veiligheidsdoelstellingen.

Europa en Internationaal

Leiden heeft altijd haar blik naar buiten gericht en een internationale inslag gehad, met traditioneel een sterke band met Europa. Met de internationale contacten van de universiteit en haar studenten en het Bio Science Park waar wereldwijd baanbrekend onderzoek gecombineerd wordt met de modernste productietechnieken om de wereld te voorzien van vaccins, heeft Leiden een grote verbinding met de rest van de wereld.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022):

--- is de biodiversiteit van de stad zo toegenomen dat Leiden is uitgeroepen tot een van de 10 Europese BiodiverCities.

--- heeft Leiden de titel European City of Science 2022 toegekend gekregen, waardoor we de methoden en ervaringen van Leiden als groene banenmotor en kenniseconomie met heel Europa gaan delen.

--- is de band met onze internationale zustersteden versterkt, en hebben we ons ingezet voor uitwisseling van kennis en ervaring.

1. We zetten ons in voor een humaner asielbeleid. Leiden neemt extra vluchtelingen op, en we zetten ons in voor uitgeprocedeerde of ongedocumenteerde vluchtelingen op nationaal en Europees niveau.
2. Besluiten van de Europese Unie hebben invloed op het leven van Leidenaars. De gemeente gaat daarom burgers beter informeren over de EU en haar effect op Leiden, onder andere door middel van een pagina op de gemeentewebsite.
3. Leiden wordt een deelnemende gemeente van het Shelter City netwerk, waar mensenrechtenverdedigers in die in hun thuisland gevaar lopen een periode een veilig thuis geboden wordt.
4. We bevorderen uitwisseling van studenten via onder andere het Erasmus Programma, met extra aandacht voor uitwisseling van mbo studenten. De gemeente gaat onderzoeken hoe hier stappen in gezet kunnen worden.
5. In 2022 is Leiden European City of Science. Dit brengen we extra onder de aandacht, vooral bij kinderen en jongeren, onder andere op scholen en in jongerenprogramma's. Ook betrekken we studenten in de programmering en bij de uitvoer van onze ambities op dit gebied.
6. Leiden investeert in de band met haar zustersteden. Samen met Nagasaki trekken we op voor een kernwapenvrije wereld, met Oxford om de waarde van onderwijs en wetenschap te blijven benadrukken, en met Toruñ zetten we ons in voor emancipatie, diversiteit en inclusie in de samenleving.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met de andere hoofdstukken. Zo wordt bijvoorbeeld in het hoofdstuk Biodiversiteit beschreven hoe we gaan voldoen aan Europese milieunormen voor onder andere water, en wordt in het hoofdstuk Participatie beschreven hoe we burgers willen betrekken bij het beleid.

Breed begroten met de Leidse Donut

GroenLinks blijft investeren in Leiden, zoals de afgelopen vier jaar met GroenLinks in het college ook gebeurde. De gemeentelijke begroting is voor GroenLinks een middel om onze doelstellingen voor een duurzaam, sociaal, vrij en bruisend Leiden te verwezenlijken. De financiën zijn daarbij belangrijk en laten zien welke ruimte we hebben. Maar een begroting kun je niet los zien van bijvoorbeeld de sociale ongelijkheid of de bijdrage aan klimaatverandering. In de Corona pandemie hebben we bijvoorbeeld kunnen zien dat landelijke overheden terecht veel geld in de economie pompten om mensen en bedrijven te steunen en overeind te kunnen houden. Daarom bekijken we de gemeentelijke begroting als een geheel met alles wat er gebeurt in de stad: als de armoede toeneemt, de klimaatdoelen niet gehaald worden of de lucht flink vervuild raakt nemen we de ruimte om wat meer uit te geven – en als het goed gaat kunnen we wat meer ruimte maken. Om dit in beeld te brengen stellen we de eerste Leidse Donutbegroting op.

Met GroenLinks in het afgelopen college (2018-2022): (invullen met hulp van fractie?)

-...is Leiden een Global Goals gemeente geworden.

-...is Leiden als een van de eerste steden van Nederland begonnen met een eigen klimaatbegroting waarmee we structureel investeringen mogelijk maken in de verduurzaming en verstedelijking van Leiden: het Financieel Perspectief Duurzame Stad.

-...dragen de sterkste schouders de zwaarste lasten en betaalt de vervuiler. Zo hebben we er met financiële prikkels voor gezorgd dat de zorg voor iedereen toegankelijk blijft, elk kind kan sporten en de stad flink is vergroend.

-...is er extra geïnvesteerd in toegankelijke zorg, in cultuur, in schoolgebouwen, in sport, in schoon vervoer en natuurlijk in vergroening en duurzaamheid.

1. De afgelopen decennia zijn steeds meer taken vanaf het rijk bij de gemeente komen te liggen zonder een bijpassende extra hoeveelheid extra geld. Daarom lobbyen we samen met andere gemeenten voor een betere bijdrage vanuit het rijk voor onder andere jeugdzorg, thuiszorg en de bijstand.
2. We stellen een Leidse brede en inclusieve Donutbegroting op, geïnspireerd op een economisch model waarmee we een duurzame en toekomstbestendige economie nastreven. Duurzame Ontwikkelingsdoelen⁵³ worden onderdeel van de Leidse brede inclusieve Donutbegroting. In plaats van economische groei, staat brede welvaart aan de hand van sociale en duurzame grenzen centraal voor GroenLinks.
3. We brengen jaarlijks de behaalde resultaten voor alle doelstellingen jaarlijks in kaart en publiceren deze zo overzichtelijk mogelijk, waar dat kan per wijk. Zo zijn we en transparant naar Leidenaars en journalisten, én kunnen we zelf het beste de doelstellingen in de gaten houden.
4. GroenLinks laat de vervuiler betalen. Vergunningen en leges worden waar mogelijk afhankelijk van milieuprestaties. Bijvoorbeeld door de OZB tarieven⁵⁴ te verlagen bij betere energielabels. Hierbij kijkt de gemeente naar de mogelijkheden om woningeigenaren met een lager inkomen via bijvoorbeeld subsidie te ondersteunen bij verduurzaming.
5. Bij GroenLinks dragen de sterkste schouders de zwaarste lasten. Wanneer het nodig is om onze doelen te halen, is het verhogen van de gemeentelijke belastingen (bijvoorbeeld door verhoging van de OZB) bespreekbaar. We ontzien daarbij mensen met een laag inkomen.
6. Belastingen nemen ook de belasting van de natuur mee in de kosten. Zo neemt rioolheffing klimaatadaptatie en vergroeningsbeleid mee dat rioldruk vermindert. Bij afvalstoffenbelasting nemen we hele productiecyclus mee inclusief de transitie naar circulaire economie.
7. De gemeente moet fossielvrij gaan boekhouden. Dat betekent ook dat zij haar financiële partners (zoals bank en pensioenfondsen) aanspreekt op investeringen in olie, kolen en gas.

⁵³ Duurzame Ontwikkelingsdoelen en Donutbegroting: zie het hoofdstuk over de Donutbegroting in de bijlage.

⁵⁴ OZB: Onroerende Zaak Belasting, Belasting vanuit de gemeente voor huiseigenaren

8. We handhaven bij aanbestedingen de eisen met betrekking tot sociaal rendement – zoals bijvoorbeeld het aannemen van mensen in de bijstand.
9. De geparkeerde auto neemt veel openbare ruimte in beslag, gemiddeld meer dan de meeste studentenkamers. Deze ruimte kan niet gebruikt worden voor vergroening, spelen of ontspanning. Wij vinden het daarom rechtvaardig om de autobezitter een eerlijke prijs voor het gebruik van de openbare ruimte te laten betalen. We verhogen de tarieven voor parkeren en investeren dit geld in verkeersveiligheid en schone vervoersvormen, zoals de fiets, de voetganger en het OV.

De Leidse Donut

Om te laten zien hoe we onze financiële keuzes afwegen voor een zo breed mogelijke welvaart presenteren we de Leidse Donut (zie afbeelding - nu als voorbeeld die van Amsterdam), als uitwerking van de Donut Economie⁵⁵. Deze Leidse Donut laat aan de buitengrenzen zien waar Leiden haar aandeel in de draagkracht van de aarde overschrijdt: Zo hebben we natuurlijk nog een enorme uitdaging om onze energie de verduurzamen, de biodiversiteit te verhogen en ons afval te verminderen. De binnenkant van de Leidse Donut vormt de sociale ondergrens en laat daarmee juist zien wat we voor onze eigen inwoners willen betekenen zodat Leidenaars genoeg verdienen, goede zorg en onderwijs genieten en zichzelf vrij en veilig kunnen voelen.

Als we binnen de grenzen van de donut komen kan iedereen in Leiden tot zijn/haar recht komen, onder andere zonder armoede en daklozen, en zijn we een duurzame stad. In de filosofie van de donuteconomie proberen we zo veel mogelijk maatregelen te nemen die op verschillende onderdelen van de samenleving impact hebben, en dus bijvoorbeeld zowel Leiden duurzamer maken als mensen uit de armoede halen. Het model uit de donut helpt ons daarnaast om bij te dragen aan de door de Verenigde Naties vastgestelde Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen⁵⁶, waar Leiden zich als Global Goals gemeente bij heeft aangesloten. Ook wordt hiermee het gemeentelijke beleid inzichtelijker en transparanter – zowel voor de politiek als voor burgers en journalisten - door doelstellingen op te stellen en de resultaten openbaar inzichtelijk te maken.

1. Leiden ontwikkelt een Leidse Donut als basis achter de begroting. Dat betekent dat de impact op alles wat er gebeurt in Leiden op Leidenaars en het lokale milieu, als op mens, klimaat en milieu buiten Leiden zo goed als mogelijk in kaart gebracht wordt en gekoppeld wordt aan doelstellingen die meegenomen worden in de begroting. Zo stimuleren we beleid en activiteit in de stad die op zo veel mogelijk vlakken de welvaart binnen en buiten Leiden vergroot.
2. Als het aan GroenLinks ligt zijn in ieder geval de onderstaande doelstellingen onderdeel van de Leidse Donut. De situatie voor elke doelstelling willen we jaarlijks tenminste verbeteren, en we zetten strategieën voor de langere termijn op om ze volledig te behalen. Voor alle gestelde doelstellingen wordt jaarlijks, of ten minste per collegeperiode, zo breed mogelijk de status getoetst en onderzocht - waar mogelijk in samenwerking met kennisinstututen in de stad.

⁵⁵ Een economisch model van econoom Kate Raworth om een duurzame en toekomstbestendige economie te kunnen verwezenlijken en waar sociale en duurzame grenzen centraal staan in plaats van economische groei op zich. De gemeente Amsterdam is hier al mee aan de slag gegaan en heeft als eerste stad in de economie een Amsterdamse Stadsdonut, over de hele wereld zijn er steden die het voorbeeld van Amsterdam willen gaan volgen.

⁵⁶ Ook bekend als de Sustainable Development Goals (SDGs) of de Global Goals

Doelstellingen:

Doelstellingen om binnen het **ecologisch plafond** te komen of blijven*:

1. Leiden wordt tenminste klimaatneutraal vanaf 2045.
2. De Leidse economie wordt uiterlijk in 2050 circulair.
3. De biodiversiteit verbeterd in elke wijk.
4. Het groenvolume het (volume van bomen en struiken) per wijk wordt tenminste hoger dan een vast te stellen minimum – wat tenminste ruim hoger is dan de minst groene wijk.
5. Het gehele verkeer wordt volledig fossiel en uitstootvrij vanaf uiterlijk 2040.
6. De waterkwaliteit gaat vooruit en voldoet uiterlijk in 2025 aan de nieuwe Europese Kaderrichtlijn Water voor waterkwaliteit en ecologie.
7. Leiden gaat voldoen aan de WHO normen voor schone lucht.

Doelstellingen om binnen het **sociaal fundament** te komen of blijven*:

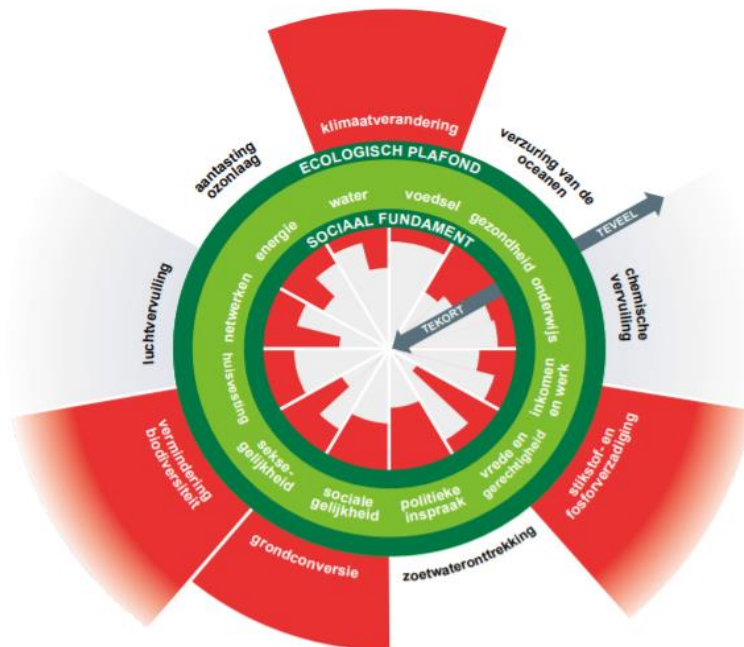
1. Het aantal Leidenaars dat niet voldoende verdient om rond te komen, of in de schulden wordt nul.
2. Ongewenste werkloosheid en het aantal mensen in de bijstand nemen af en maatschappelijke deelname neemt toe in de vorm van stageplaatsen en vrijwilligerswerk.
3. We maken een einde aan jeugdarmoede.
4. Het aantal dak- en thuisloze mensen neemt af met als doel om geen dak- en thuisloze mensen meer te hebben.
5. We houden ons aan de gemaakte woningbouwafspraken en bouwen daarvan tenminste 35% sociale huur en 25% midden-huur, en ook tenminste 5% woningen voor kwetsbare doelgroepen zoals woningen met zorgfunctie.
6. De wijken worden gemiddeld diverser in het woningaanbod: meer menging van goedkopere en duurdere woningen en de beschikbare woonruimte sluit beter aan op de behoeftes van de Leidenaars.
7. Het gevoel van goede en passende zorg neemt toe.
8. Wachtlijsten in de jeugdzorg gaan naar nul.
9. Leidenaars en in het bijzonder de Leidse jeugd worden gezonder: minder overgewicht, minder rokers en meer beweging.
10. Leiden heeft geen verkeersdoden of ernstige gewonden meer.
11. Kansongelijkheid en segregatie van scholen neemt af.
12. Het gevoel van betrokkenheid bij de wijk en stad en het vertrouwen in de lokale politiek nemen toe.
13. Discriminatie op de arbeidsmarkt, verhuurmarkt, in het uitgaansleven etc. en het aantal mensen dat zich gediscrimineerd voelt, wordt nul.
14. Gender- en seksuele ongelijkheid stopt.
15. Het gevoel van Leidenaars dat ze zichzelf kunnen zijn neemt toe.

16. Het gevoel van veiligheid en acceptatie van minderheden (o.a. LHBTIQ+ en vluchtelingen) neemt toe.
17. We behouden tenminste het hoogstaande en diverse cultuuraanbod en het wordt nog toegankelijker voor alle Leidenaren, zo veel mogelijk verspreid over de stad. Kunst- en cultuurinstellingen moeten aantonen dat hun publiek, medewerkersbestand en programmering diverser en inclusiever worden.
18. We behouden tenminste de mogelijkheden en werken aan een breed aanbod aan sportactiviteiten in Leiden, toegankelijk voor alle Leidenaren en zeker voor kinderen.
19. We behouden en werken verder aan een divers en toegankelijk horeca- en uitgaansaanbod.

*In de rest van het programma staan onze plannen uitgewerkt hoe we deze doelstellingen willen bereiken.

Dit voorbeeld is uit Amsterdam. In het Leidse voorbeeld verwerken we de doelstellingen uit bovenstaande tabel.

Dit hoofdstuk is geschreven in samenhang met de andere hoofdstukken van het programma. In die hoofdstukken staat onder andere beschreven hoe we de doelstellingen willen bereiken.